

Protokół

z posiedzenia Zarządu PKOl w dniu 17.05.1984 r.

Obecni wg załączonej listy.

Tematem posiedzenia była sprawa udziału polskiej reprezentacji w Igrzyskach XXIII Olimpiady w Los Angeles / w załączeniu projekt oświadczenia PKOl/.

ARTUR PASKO

Sport wyczynowy w polityce państwa 1944-1989

Wprowadzona kokonowa sytuacja w Los Angeles Renke, informacja zebranych o zaistniałej sytuacji, związanej z przeprowadzeniem Igrzysk Olimpijskich w Los Angeles. Zwrócić uwagę, że przy stworzeniu takich warunków jednakowych warunków dla uczestników Igrzysk, istniałaby możliwość przyjęcia pewnych niedoskonałości obiektów, podziału na kilka Wiossek Olimpijskich oraz komercjalizacji Igrzysk. Najważniejszą kwestią jest jakość atmosfera polityczna oraz sprawy bezpieczeństwa. W U prowadzone jest kampania, mająca na celu doprowadzenie do fanatyzmu krajów socjalistycznych z udziału w Igrzyskach. Sportowcy mogą być wykorzystani do prowadzenia szeregów aktywności dywersyjnych, jakimi są: agitacja do pozostania w USA, działy mieszkań, gwarancja pracy itp./. W związku z tym przygotowania do Igrzysk prowadzone były dwutorowo: sportowe zabezpieczające przed anormalnymi warunkami w Los Angeles związku z tym, mającą się w ostatnim czasie nienormalną sytuacją w Los Angeles polska reprezentacja nie powinna zostać zgłoszona do startu w Igrzyskach XXIII Olimpiady w Los Angeles. Jednakże w sposób niezakończony prowadzone powinny być wsz

Artur Pasko – historyk dziejów najnowszych i dydaktyki historii, pracownik Instytutu Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku. Autor książek: *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1944-1956)*. *Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR* (Białystok 2002), *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989* (Kraków 2009).

**Sport wyczynowy
w polityce państwa
1944-1989**

ARTUR PASKO

**Sport wyczynowy
w polityce państwa
1944-1989**

Avalon

Wydanie publikacji dofinansowane przez Uniwersytet w Białymstoku

Skład i opracowanie typograficzne

Sławomir Onyszek

Projekt okładki

Studio Piwnica

Korekta

Piotr Szerzyński

© Copyright by Artur Pasko, Kraków 2012

Wydawnictwo AVALON

ISBN 978-83-7730-954-4

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

A

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.

ul. Fiołkowa 4/13 • 31-457 Kraków

tel. 48 606 750 749

zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Trudne, powojenne lata (1944–1946)	23
Rozdział II	
Od „drobnomieszczańskiej tradycji” w kierunku modelu radzieckiego (1946–1949)	53
Kształtowanie modelu organizacyjnego	53
Sport w propagandzie państwa	81
Rozdział III	
Stalinizacja sportu (1949–1956)	109
Pod „jednolitym kierownictwem”	109
W służbie propagandy	146
Rozdział IV	
Zawiedzione nadzieje (1956–1970)	193
Popaździernikowa „demokratyzacja”	193
Sportowcy amatorzy czy zawodowcy?	224
Rozdział V	
Między Monachium a Moskwą (1970–1980)	277
Nowe struktury i nowi ludzie	277
Ku chwale socjalistycznego państwa	305
Rozdział VI	
W dobie kryzysu (1980–1989)	379
Działania pozorowane	379
Kryzys wzorców osobowych	411

Zakończenie	467
Aneksy	473
Ważniejsze skróty	487
Bibliografia	491
Summary	515
Indeks osób	523

WSTĘP

Sport, obok wychowania fizycznego, rekreacji fizycznej i rehabilitacji ruchowej, jest elementem kultury fizycznej. Ta natomiast stanowi część kultury społeczeństwa¹. W rozumieniu potocznym, sport to aktywność fizyczna, rywalizacja, zabawa, itp. Tymczasem jest to pojęcie bardzo szerokie i w związku z tym definiowane na wiele sposobów². W okresie międzywojennym, w pierwszej połowie XX w., rozpowszechniona była definicja, w której sport traktowano jako specyficzny rodzaj zachowań o charakterze zabawowym. Zwolennicy tej teorii (Florian Znaniecki, Johan Huizinga) uznawali, że była to aktywność nie przynosząca żadnych bezpośrednich wartości. Takie ujęcie zagadnienia było niepełne i z czasem coraz bardziej odbiegało od rzeczywistości. Sport podlegał procesom instytucjonalizacji, tracił więc cechy działań wyłącznie autotelicznych³. Dotyczyło to szczególnie, mieszczącego się w ogólnym pojęciu „sport”, sportu wyczynowego, określanego także kwalifikowanym, czy zawodniczym, w potocznym rozumieniu nastawionego *na wyczyn, w którym zawodnicy rywalizują ze sobą o zwycięstwo, który jest kierowany i administrowany przez sportową federację*⁴. Także w rozważaniach teoretyków sportu, jako cechę

¹ Z. Krawczyk, *Struktura i przeobrażenia organizacji sportowych w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport”, Tom XLI, nr 1–2, Warszawa 1997, s. 267 i n.; także: *Mała encyklopedia sportu. A-K*, Warszawa 1984, s. 315 i n.

² M. M. Kobierecki, *Czym jest sport? Analiza wybranych definicji pojęcia „sport” oraz pojęć zbliżonych*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów mniejszości narodowych*, pod red. J. Dżerenia, Płock 2011, s. 219.

³ E. Polk, *Miejsce sportu we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Spółeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu*, pod red. J. Chełmeckiego, Warszawa 2008, s. 209.

⁴ M. M. Kobierecki, *Czym jest sport? Analiza...*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej Polski...*, s. 236; Z. Krawczyk, *Struktura i przeobrażenia...*, s. 267 i n.

wyróżniającą sport kwalifikowany wskazywano fakt, że wszystkie osoby zaangażowane w sporcie wyczynowym musiały działać w ramach formalnie funkcjonujących organizacji opartych o normy publiczno-prawne i społeczno-organizacyjne oraz tworzących system instytucjonalny⁵.

Zakres celów realizowanych przez sport wyczynowy wykraczał daleko poza cele jakie wypełniała kultura fizyczna. W rezultacie powstawały określenia stanowiące swoiste hybrydy semantyczne np. „kultura fizyczna i sport”. W domyśle chodziło zwykle o sport wyczynowy, bowiem poza tym, istnieje jeszcze sport szkolny, sport masowy zwany także sportem dla wszystkich lub sportem dla każdego oraz sport osób niepełnosprawnych⁶.

Dodatkowo, sport wyczynowy występował w dwóch formach, jako amatorski i zawodowy. Różnicę między nimi doskonale wskazał niemiecki historyk sportu Carl Diem siedemdziesiąt lat temu: *Profesjonalista szuka w sporcie środków do życia, amator – radości. Dla pierwszego jest to zajęcie poważne, dla drugiego zabawa. Pierwszy jest związany potrzebą codziennego życia, drugi jest wolny i zajmuje się sportem w sposób, który mu odpowiada. Dla pierwszego jest on pracą, dla drugiego odpoczynkiem*⁷. Oczywiście, według oficjalnej wersji sportowcy w Polsce Ludowej byli amatorami. W rzeczywistości jednak ich status nie był tak jasny. Na Zachodzie już w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX w. zaczęto wysuwać słuszne zarzuty, że w Polsce i pozostałych krajach bloku radzieckiego występowało ukryte zawodowstwo, a sportowcy, „amatorzy państwowi”, pozostawali na utrzymaniu państwa⁸.

Sport wyczynowy znajdował się w kręgu zainteresowania władz, nie tylko ze względu na prestiż i splendor związany z sukcesami i rekordami osiąganymi przez reprezentantów kraju. Był także elementem i przedmiotem działań politycznych w szerokim kontekście społecznym. Zależność między władzami partyjno-państwowymi i sportowymi a społeczeństwem na gruncie sportu wyczynowego to spłot wielu problemów badawczych, które można sprowadzić do kilku ogólniejszych kwestii. Przede wszyst-

⁵ T. Ulatowski, *Teoria i metodyka sportu*, Warszawa 1971, s. 24.

⁶ Z. Krawczyk, *Struktura i przeobrażenia ...*, s. 268.

⁷ C. Diem, *Olympische flamme. Das Buch vom sport*, Berlin 1942, s. 181; Patrz: P. Godlewski, *Problem amatorstwa państwowego w sporcie w okresie PRL*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, t. II, pod red. J. Chelmeckiego, Warszawa 2009, s. 234 i n.

⁸ Tamże.

kim interesujące wydaje się przedstawienie zagadnienia: jak daleko polityka prowadzona przez komunistów „odbijała się” w sporcie wyczynowym i jak wpływała na jego funkcjonowanie. Jakie środki i metody stosowali komuniści, aby realizować tę politykę. Ważną kwestią pozostają konkretne wydarzenia polityczne na tle których dokonywane były istotne przeobrażenia w sporcie wyczynowym. W komunistycznym państwie wielką uwagę władze partyjno-państwowe przywiązywały do wychowania sportowców w duchu ideałów marksizmu i leninizmu, a ich postawy znaczyły więcej niż wyniki sportowe.

Zakres tematyczny pracy – *sport wyczynowy w polityce państwa* – wymaga wyraźnego określenia stron zaangażowanych w tworzenie i realizację polityki w obszarze sportu oraz podmiotów poddanych temu oddziaływaniu. Z jednej strony był to więc aparat partii i państwa wraz z władzami sportowymi, określający zasady i warunki funkcjonowania sportu wyczynowego, z drugiej – przede wszystkim sportowcy, ale także działacze i trenerzy zobowiązani do podporządkowania się regułom ustalonym przez komunistów.

Ramy chronologiczne pracy obejmują lata 1944–1989, czyli okres Polski Ludowej. Był to czas niejednorodny, w którym zmieniał się poziom i pozycja sportu polskiego na arenie międzynarodowej, zmieniała się też sytuacja polityczna w kraju i na świecie.

Zagadnienia historii sportu wyczynowego po II wojnie światowej w ujęciu syntetycznym rzadko były przedmiotem oddzielnych badań. Zwykle problematykę tę podejmowano w ramach szeroko rozumianej kultury fizycznej. Prace opublikowane przed 1989 r. z oczywistych powodów niejednokrotnie grzeszą jednostronnością i brakiem krytycznej oceny, wnoszą jednak pewne wartości poznawcze. Charakter taki miała wydana w 1952 r. książka autorstwa Zygmunta Dalla⁹. Podobnie należy ocenić publikację z 1964 r. pod red. Arkadego Brzezickiego i Antoniego Millera¹⁰. Jedną z pierwszych pozycji wydawniczych mających charakter syntetyczny była monografia Aleksandra Gutowskiego¹¹. Trzeba jednak pamiętać, że był on aktywnym uczestnikiem wielu opisywanych wydarzeń, zaangaż-

⁹ Z. Dall, *Kultura fizyczna i sport w Polsce Ludowej*, Warszawa 1952.

¹⁰ A. Brzezicki, A. Miller, *Kartki z historii kultury fizycznej i turystyki 1945–1964*, Warszawa 1964.

¹¹ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, Warszawa 1965.

zowanym w działania komunistów. Trudno więc oczekiwać w jego pracy obiektywnych ocen i rzetelnego komentarza.

Charakter popularyzatorsko-propagandowy niespełniający wymogów publikacji naukowej miała natomiast książka wydana przez Komisję Historyczną GKKFiT w 1967 r. z okazji stulecia sportu polskiego¹². Podobne cechy miała praca zbiorowa przygotowana z okazji trzydziestolecia Polski Ludowej z komitetem redakcyjnym w składzie: Arkadiusz Brzezicki, Stanisław Drążdżewski, Janusz Podoski, Stanisław Romański¹³.

Szersze spojrzenie na kulturę fizyczną prezentowały publikacje z lat osiemdziesiątych. Pomimo pewnych niedoskonałości wartość poznawczą posiada wydana w 1981 r. praca Sławomira Wilka poświęcona problemom sportu w pierwszych latach Polski Ludowej¹⁴. W latach osiemdziesiątych syntetyczne ujęcie zagadnień kultury fizycznej w Polsce było także dziełem Leszka Gondka¹⁵ i Jerzego Gaja¹⁶.

Przed 1989 r. ukazywały się też wydawnictwa, w których podejmowane były szczegółowe zagadnienia z szerokiej problematyki sportu w Polsce. W tym przypadku należy wskazać serię wydawniczą pt. „Sport robotniczy”¹⁷ oraz opracowania Stanisława Drążdżewskiego¹⁸, Jana Masne-

¹² *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce. Materiały na plenum GKKFiT z okazji 100-lecia sportu polskiego*, Warszawa 1967.

¹³ *Księga sportu polskiego 1944–1974*, Warszawa 1975.

¹⁴ S. Wilk, *Rozwój sportu w pierwszych latach Polski Ludowej*, Warszawa 1981.

¹⁵ L. Gondek, *Kultura fizyczna w Polsce 1944–1984*, Gdańsk 1986.

¹⁶ J. Gaj, *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Warszawa-Poznań 1987.

¹⁷ *Sport robotniczy. Opracowania, dokumenty, materiały*, t. 1, pod red. A. Wohla, H. Jakubowskiej, H. Laskiewicza, Warszawa 1962; *Sport robotniczy 1918–1939. Opracowania, dokumenty, materiały*, t. 2, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, H. Laskiewicza, Warszawa 1964; *Sport robotniczy. Opracowania, dokumenty, materiały*, t. 3, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, H. Laskiewicza, Warszawa 1966; *Sport robotniczy. Opracowania, dokumenty, wspomnienia*, t. 4, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, M. Krajewskiego, Warszawa 1968; *Sport robotniczy. Opracowania, dokumenty, materiały*, t. 5, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, M. Krajewskiego, Warszawa 1970; H. Laskiewicza, *Robotnicza kultura fizyczna w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1971; *Współczesne zagadnienia kultury fizycznej. Opracowania, dokumenty, wspomnienia*, t. 7, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, M. Krajewskiego, Warszawa 1971; *Sport robotniczy*, t. 8, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, R. Szczecińskiego, Warszawa 1974.

¹⁸ S. Drążdżewski, *Ludowe Zespoły Sportowe. Zarys dziejów 1946–1964*, Warszawa 1967; S. Drążdżewski, *Dziesięcioletnia działalność Rady Wychowania Fizycznego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki (1960–1970)*, Warszawa 1970; S. Drążdżewski, *Ludowe Zespoły Sportowe. Powstanie i działalność*, Warszawa 1974.

go¹⁹, Zbigniewa Szafkowskiego²⁰, Jerzego Chełmeckiego²¹, Leszka Gondka²², Zygmunta Jaworskiego i Jerzego Łysakowskiego²³, Andrzeja Kijowskiego²⁴, Mirosława Ponczka²⁵, Gabrieli Gawlak-Kicy²⁶, Zbigniewa Schwarzera²⁷. Pod koniec lat siedemdziesiątych interesujące problemy dotyczące związków sportu i polityki na poziomie międzynarodowym podjął Grzegorz Młodzikowski. Jednakże jego praca zawierała jednostronną ocenę ówczesnej rzeczywistości²⁸.

Zmiany ustrojowe w Polsce po 1989 r. umożliwiły szeroki dostęp historyków do nieznanych dotychczas materiałów archiwalnych. Pojawiła się też możliwość nieskrępowanego wyrażania opinii. W efekcie ukazały się nowatorskie zwarte publikacje podejmujące zagadnienia dotyczące kultury fizycznej autorstwa Leonarda Szymańskiego²⁹, Marka Ordylowskiego³⁰, Andrzeja Nowakowskiego³¹. Temat sportu w Wojsku Polskim w II RP i w Polsce Ludowej podjął Zdzisław Pawluczuk³², natomiast sport kwalifikowany w wojskowych klubach sportowych przedstawił Andrzej Górski³³, zaś problem kultury fizycznej w polskiej Marynarce

¹⁹ J. Masny, *Kultura fizyczna wśród młodzieży wiejskiej*, Warszawa 1980.

²⁰ Z. Szafkowski, *Rozwój sportu na Pomorzu Szczecińskim w latach 1945–1975*, Poznań 1980.

²¹ J. Chełmecki, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych w Polsce w latach 1944–1948*, Warszawa 1981.

²² L. Gondek, *Problemy prawno-organizacyjne kultury fizycznej, sportu i turystyki w Polsce*, cz. 2, Gdańsk 1982.

²³ Z. Jaworski, J. Łysakowski, *Makrostruktury organizacji kultury fizycznej w Polsce w latach 1946–1980*, Warszawa 1985.

²⁴ A. Kijowski, *Sytuacja prawna sportowca wyczynowego*, Warszawa 1984.

²⁵ M. Ponczek, *Sport i wychowanie fizyczne w działalności organizacji młodzieżowych Zagłębia Dąbrowskiego 1945–1979*, Katowice 1984.

²⁶ G. Gawlak-Kica, *Rozwój kultury fizycznej w Wielkopolsce w latach 1945–1980. Diagnoza i elementy prognozy na przykładzie wybranych miast*, Poznań 1987.

²⁷ Z. Schwarzer, *Ruch sportowy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1980*, Wrocław 1980.

²⁸ G. Młodzikowski, *Polityka i sport*, Warszawa 1979.

²⁹ L. Szymański, *Parlament polski wobec problemów kultury fizycznej 1944–1980*, Wrocław 1990; L. Szymański, *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944–1980*, Wrocław 1996; L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, *Studia i Monografie* 72, Wrocław 2004.

³⁰ M. Ordylowski, *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Zielona Góra 2005.

³¹ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2005*, Rzeszów 2005.

³² Z. Pawluczuk, *Sport w Wojsku Polskim w latach 1918–1989*, Warszawa 1995.

³³ A. Górski, *Sport kwalifikowany w Wojskowych Klubach Sportowych w Polsce 1944–1995*, Wrocław 1995.

Wojennej, Adam Kula³⁴. Szczególnie ważna, zawierająca nieznane dotychczas źródła okazała się praca Piotra Godlewskiego³⁵ poświęcona problemom sportu wyczynowego i masowego w latach 1948–1956. Na działaniach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w okresie Igrzysk Olimpijskich w Moskwie w 1980 r. skupił się Artur Cegiełka³⁶. Polityczne problemy organizacji Wyścigu Pokoju podejmowali w swoich pracach Jakub Ferenc³⁷ i Artur Pasko³⁸. Walory historyczne posiadają też prace Bogdana Tuszyńskiego³⁹ oraz Bogdana Tuszyńskiego i Waldemara Marszałka⁴⁰.

Stan badań wzbogaciły także prace zbiorowe pod redakcją Bogdana Janusza Kunickiego i Bernarda Woltmanna⁴¹, Jerzego Gaja i Bernarda Woltmanna⁴², Tomasza Jurka⁴³, Andrzeja Nowakowskiego⁴⁴, Stanisława Zaborniaka i Marcina Obodyńskiego⁴⁵, Jerzego Chelmeckiego⁴⁶, Dobiesława Dudka⁴⁷, Tomasza Gąsowskiego i Stefana Bielańskiego⁴⁸, Jerzego

³⁴ A. Kula, *Wybrane elementy kultury fizycznej w polskiej Marynarce Wojennej w latach 1918–1989*, Gdańsk 1998.

³⁵ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006;

³⁶ A. Cegiełka, *Działania MSW wokół olimpijskich zmagañ Moskwa '80*, Warszawa 2011.

³⁷ J. Ferenc, *Sport w służbie polityki. Wyścig Pokoju 1948–1989*, Warszawa 2008.

³⁸ A. Pasko, *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948–1989*, Kraków 2009.

³⁹ B. Tuszyński, *Wyścig Pokoju 1948–1988*, Warszawa 1989.

⁴⁰ B. Tuszyński, D. Marszałek, *Wyścig Pokoju 1948*, Warszawa 2002.

⁴¹ *Z dziejów kultury fizycznej. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Gajowi z okazji 65 rocznicy urodzin*, pod red. B. Kunickiego, B. Woltmanna, Gorzów Wlkp. 1996.

⁴² *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1996*, pod red. J. Gaja, B. Woltmanna, Gorzów Wlkp. 1999.

⁴³ *Studia z dziejów kultury fizycznej. Księga pamiątkowa dla Profesora Bernarda Woltmanna*, pod red. T. Jurka, Gorzów Wlkp. 2002.

⁴⁴ *Szkice z organizacji kultury fizycznej*, pod red. A. Nowakowskiego, Rzeszów 2005; *Szkice z historii oraz organizacji kultury fizycznej i turystyki. In memoriam Stanisław Podobiński et Andrzej Wasiak*, pod red. A. Nowakowskiego, Wadowice 2007.

⁴⁵ *Z tradycji kultury fizycznej w Polsce po II wojnie światowej*, pod red. S. Zaborniaka i M. Obodyńskiego, Rzeszów 2008.

⁴⁶ *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, t. II, pod red. J. Chelmeckiego, Warszawa 2007; *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna...*

⁴⁷ *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, pod red. D. Dudka, Kraków 2009. W pracy podjęto także problematykę z pierwszych lat Polski Ludowej.

⁴⁸ *Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, pod red. T. Gąsowskiego i S. Bielańskiego, Kraków 2009.

Dżerenia⁴⁹, Teresy Drozdek-Małołepszej⁵⁰, Andrzeja Nowakowskiego i Wojciecha Bajorka⁵¹ oraz seria *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*⁵².

Oddzielną grupę publikacji stanowią pozycje poświęcone zagadnieniom kultury fizycznej na poziomie regionalnym. Wśród autorów takich prac należy wymienić Marka Skawińskiego⁵³, Tomasza Jurka i Bernarda Woltmanna⁵⁴, Henryka Rechowicza⁵⁵, Jerzego Umiaży⁵⁶, Kazimierza Niemierkę⁵⁷, Wiesława Pięty⁵⁸, Macieja Huzarskiego⁵⁹. Ukazały się też wydawnictwa zbiorowe poświęcone problemom kultury fizycznej w wymia-

⁴⁹ *Z wybranych zagadnień metodologii i organizacji kultury fizycznej oraz rehabilitacji i turystyki w Polsce*, pod red. J. Dżerenia, Płock 2011; *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych*, pod red. J. Dżerenia, Płock 2011.

⁵⁰ *Z dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, tom 1. *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, pod red. T. Drozdek-Małołepszej, Częstochowa 2011.

⁵¹ *Szkice z historii i współczesności zarządzania kulturą fizyczną w Polsce*, pod red. A. Nowakowskiego i W. Bajorka, Rzeszów 2012.

⁵² *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, pod red. L. Szymańskiego, Wrocław 1994; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. Ogólnopolska Konferencja Historyków Kultury Fizycznej*, Chycina 1995, t. 2, pod red. L. Szymańskiego, Z. Schwarzera, Wrocław 1996; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. VI Ogólnopolska Konferencja Historyków Kultury Fizycznej*, Chycina 1997, t. 3, pod red. B. Woltmanna, Gorzów Wlkp. 1998; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. VII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kultury Fizycznej*, Chycina 1999, t. 4, pod red. B. Woltmanna, Gorzów Wlkp. 2000; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. Prace naukowe Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej*, t. 5, pod red. B. Woltmanna, Gorzów Wlkp. 2002; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. Prace naukowe Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej*, t. 6, pod red. L. Nowaka, Gorzów Wlkp. 2004; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. Prace naukowe Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej*, t. 7, pod red. L. Nowaka, Gorzów Wlkp. 2006; *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. Prace naukowe Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej*, t. 8, pod red. L. Nowaka, Gorzów Wlkp. 2008.

⁵³ M. Skawiński, *Kultura fizyczna na Lubelszczyźnie w latach 1944–1974*, Warszawa 1989.

⁵⁴ T. Jurek, *Rozwój sportu na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1973*, Wrocław 1989; T. Jurek, B. Woltmann, *Kultura fizyczna w województwie zielonogórskim 1950–1989*, Zielona Góra 1990.

⁵⁵ H. Rechowicz, *Dzieje sportu w województwie śląsko-dąbrowskim (1945–1950)*, Katowice 1999.

⁵⁶ J. Umiaży, *Sport na Warmii i Mazurach w latach 1945–1975*, Olsztyn 2000.

⁵⁷ K. Niemierka, *Rozwój kultury fizycznej w Dolnośląskim Zagłębiu Węglowym w latach 1945–2000*, Wrocław 2002.

⁵⁸ W. Pięty, *Rozwój sportu akademickiego w Częstochowie w latach 1945–1998*, Katowice 2002.

⁵⁹ M. Huzarski, *Rozwój wychowania fizycznego i sportu w mieście Rzeszowie w latach 1875–1989*, Katowice 2003.

rze regionalnym pod redakcją Stanisława Zaborniaka⁶⁰, Mirosława Ponczka i Andrzeja Nowakowskiego⁶¹, a także Mirosława Ponczka, Sławomira Witkowskiego i Adama Fryca⁶².

Problematykę poświęconą historii poszczególnych dyscyplin sportowych podejmowali w swoich badaniach Maciej Łuczak⁶³, Piotr Godlewski⁶⁴, Wiesław Pięta⁶⁵. Temat ten podejmowano też w pracach zbiorowych pod redakcją Bernarda Woltmanna⁶⁶, Stanisława Zaborniaka⁶⁷ i Kazimierza Obodyńskiego⁶⁸.

Wielką wartość mają także wydawnictwa o charakterze leksykonów autorstwa Bogdana Tuszyńskiego⁶⁹ oraz Bogdana Tuszyńskiego i Henryka Kurzyńskiego⁷⁰.

Niniejsza praca ma charakter źródłowy. Większość wykorzystanych w niej materiałów pochodzi ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Były to źródła o proveniencji partyjnej stanowiące zespół KC PZPR oraz archiwalia związane z funkcjonowaniem administracji sportowej zgromadzone w zespołach Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Głównego Urzędu Kultury Fi-

⁶⁰ *Z tradycji turystyki i sportu na Podkarpaciu*, pod red. S. Zaborniaka, Krosno 2005; *Z dziejów kultury fizycznej w gminie Głogów Małopolski (1978–2006)*, pod red. S. Zaborniaka, Głogów Małopolski 2007.

⁶¹ *Szkice z dziejów kultury fizycznej na Górnym Śląsku, Zagłębiu i Podbeskidziu*, pod red. M. Ponczka i A. Nowakowskiego, Wadowice 2002.

⁶² *Z dziejów kultury fizycznej w Zagłębiu Dąbrowskim i regionach ościennych*, pod red. M. Ponczka, S. Witkowskiego, A. Fryca, Sosnowiec – Katowice – Dąbrowa Górnicza 2010.

⁶³ M. Łuczak, *Szermierka w Polsce w latach 1945–1989*, Poznań 2002.

⁶⁴ P. Godlewski, *Polski Związek Zapaśniczy 1922–2004*, Gorzów Wlkp. 2004.

⁶⁵ W. Pięta, *Tenis stołowy wśród Żydów w Polsce (1924–1949)*, Częstochowa 2008.

⁶⁶ *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1994.

⁶⁷ S. Zaborniak, *Z dziejów lekkoatletyki w Polsce. Tradycje chodu sportowego od Tadeusza Kuchara do Roberta Korzeniowskiego (1904–2004)*, Krosno 2008; *Z tradycji lekkoatletyki w Polsce (1919–2009). In memoriam braci Frezerów – Alfreda (1901–1927) i Bronisława (1906–1944)*, pod red. S. Zaborniaka, Tarnobrzeg 2009.

⁶⁸ *Z tradycji kolarstwa na ziemiach polskich w Galicji i na Podkarpaciu (1867–2007). W 140 rocznicę kolarstwa w Polsce*, pod red. K. Obodyńskiego i S. Zaborniaka, Rzeszów 2007.

⁶⁹ B. Tuszyński, *Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej*, Warszawa 1999; B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002). N-Ż*, Wrocław 2004; B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002). A-M.*, Wrocław 2004; B. Tuszyński, *Bardowie sportu. Wydawnictwo z okazji 50-lecia Klubu Dziennikarzy Sportowych*, Warszawa 2009.

⁷⁰ B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Od Chamonix i Paryża do Vancouver. Leksykon olimpijczyków polskich 1924–2010*, (brak roku i miejsca wydania).

zycznej, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki, Polskiej Federacji Sportu.

W zasobach KC PZPR szczególnie wartościowe okazały się dokumenty Wydziału Zagranicznego KC, Wydziału Propagandy Masowej (od 1953 r. – Wydziału Propagandy i Agitacji), Wydziału Prasy i Wydawnictw (od 1955 r. – Wydziału Prasy, Radia i Wydawnictw), Sekretariatu KC oraz Biura Politycznego. Były to głównie instrukcje, wytyczne i uchwały pozwalające zobrazować stanowisko partii wobec najważniejszych zagadnień związanych z funkcjonowaniem sportu. Natomiast źródła związane z działalnością centralnej administracji sportowej umożliwiły wyjaśnienie wielu problemów dotyczących zmian strukturalnych dokonywanych w organizacji sportu oraz wskazanie relacji zachodzących między władzami partii i państwa, a kierownictwem sportu.

Jednoznaczny przykład angażowania sportu i sportowców w działania propagandowe władz partii i państwa odnaleziono w nielicznych pozostałościach ingerencji cenzorskich w prasę sportową znajdujących się w zespole Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Zobrazowaniu zainteresowania władz państwa problemami sportu służył materiał pochodzący z udostępnionego badaczom w ostatnich latach zespołu Urzędu Rady Ministrów z Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Szczegółowe dane osobowe dotyczące objętych systemem nomenklatury KC PZPR przewodniczących urzędów centralnych kierujących sportem dostępne były w przygotowanych przez aparat partii teczkach personalnych Lucjana Motyki i Włodzimierza Reczka przechowywanych w AAN w Warszawie. Brakowało natomiast materiałów o pozostałych szefach sportu w Polsce Ludowej.

Część zbiorów związanych z działalnością Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki, Komitetu do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej, Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki została zdeponowana w Archiwum Ministerstwa Edukacji Narodowej w Warszawie. Generalnie, materiały dotyczące aktywności poszczególnych instytucji stanowiły oddzielne zespoły. Także i te źródła charakteryzowały się wielką różnorodnością. Znajdujące się tam decyzje, rozporządzenia, uchwały, notatki, protokoły z posiedzeń kierow-

nictwa sportu, sprawozdania i instrukcje władz sportowych pozwoliły poznać motywy i rodzaje działań podejmowanych przez partię na gruncie sportu oraz ocenić skuteczność władz sportowych.

Materiały źródłowe z Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych z zespołów: Gabinet Ministra, Departament IV – kraje kapitalistyczne, Departament Prasy, Współpracy Kulturalnej i Naukowej dokumentowały zaangażowanie państwa i jego służby dyplomatycznej w działania polityczno-propagandowe w sporcie.

Specyficzne, lecz bardzo wartościowe źródła odnaleziono w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Zawierały one niejednokrotnie tajne materiały operacyjne funkcjonariuszy SB związane z działalnością tych służb w czasie najważniejszych międzynarodowych imprez sportowych, na przykład Igrzysk Olimpijskich w Monachium w 1972 r., Igrzysk Olimpijskich w Moskwie w 1980 r., czy też Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 1982 r. W zasobach IPN w Warszawie odnaleziono także teczki osobowe Włodzimierza Reczka, Bolesława Kapitana i Tomasza Lemparta. Kontrowersyjny materiał, wymagający prowadzenia bardziej szczegółowych badań, stanowiły dane o współpracy przedstawicieli mediów z SB.

Wartościowe źródła dotyczące funkcjonowania PUWF i PW oraz ludzi związanych z ówczesnym sportem, Jerzego Putramenta, Janusza Zarzyckiego, Henryka Szemberga, Eugeniusza Kuszko, Eugeniusza Zadrzyńskiego, odnaleziono w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie.

Podjęciu nowych ustaleń i uzyskaniu nieznanych dotychczas informacji sprzyjała kwerenda przeprowadzona w archiwach państwowych o lokalnym zasięgu działania. W Archiwum Państwowym miasta stołecznego Warszawy Oddział w Otwocku wykorzystano protokoły posiedzeń podstawowych organizacji partyjnych kolejnych centralnych urzędów kierujących sportem. Protokoły te znajdowały się w zespołach Głównego Urzędu Kultury Fizycznej, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu oraz Komitetu do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej. Na podstawie dostępnych materiałów udało się m.in. bliżej poznać motywy działania i określić postawę Tadeusza Kuchara w okresie funkcjonowania PUWF i PW i w początkowym okresie działania GUKF.

Z zapisów w protokołach GKFFiT poznaliśmy też okoliczności i oficjalne powody, dla których usuwano z PKOl i partii w okresie tzw. kampanii antysyjonistycznej w 1968 r., sekretarza generalnego tej instytucji, Tomasza Lemparta.

Wartościowe okazały się też materiały archiwalne związane z działalnością komitetów wojewódzkich PZPR. Dzięki źródłom dostępnym w Archiwum Państwowym w Krakowie zgromadzonym w zespole Komitet Wojewódzki PZPR poznaliśmy reakcję krakowskiego aparatu partyjnego na planowane zmiany, jakie miały być dokonane w sporcie pod koniec lat czterdziestych. Postawę najwyższego kierownictwa partii i jego stosunku do działaczy m.in. sportowych, ale też i społeczeństwa, doskonale obrazowała znajdująca się w zespole Komitet Krakowski PZPR instrukcja KC PZPR z początku lat osiemdziesiątych nakazująca ukrywanie przed społeczeństwem wszelkich nadużyć. Natomiast archiwalia z Archiwum Państwowego w Poznaniu zgromadzone w zespole Komitet Wojewódzki PZPR pozwoliły ukazać stopień upartyjnienia w klubach sportowych województwa poznańskiego w latach osiemdziesiątych.

Ważnym i interesującym ustaleniem było poznanie nowych, szczegółowych zasad międzynarodowych kontaktów sportowych wprowadzonych w pierwszych miesiącach stanu wojennego. Instrukcja dotycząca tego problemu odnaleziona została w Archiwum Państwowym w Katowicach w zespole Klub Sportowy „Zagłębie” w Sosnowcu.

W pracy udało się też udokumentować zanikanie idei szlachetnej rywalizacji w sporcie oraz upadek wartości moralnych wśród działaczy sportowych związanych z piłką nożną w Polsce Ludowej. W tym celu wykorzystano materiały operacyjne Służby Bezpieczeństwa w Białymstoku informujące o konkretnych przykładach korupcji i tzw. „handlowaniu” meczami w polskim futbolu w latach osiemdziesiątych znajdujące się w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku w zespole Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Białymstoku.

Atmosferę wydarzeń sportowych z okresu Polski Ludowej w pewnym stopniu oddawały źródła filmowe i fotograficzne. Nastroj panujący w czasie niezwykle udanych dla Polski zawodów ukazywał film dokumentalny pt. *Z Mistrzostw Europy w boksie* obrazujący problematyczną dla polskich władz wygraną Zygmunta Chychły z Siergiejem Szczerbakowem w 1953 r. w Warszawie (kierownictwo sportu polskiego złożyło protest domagając

się przyznania zwycięstwa pięściarzowi radzieckiemu) znajdujący się w Archiwum Wytwórni Filmów Dokumentalnych w Warszawie. Specyfikę okresu stalinizmu w sporcie dobrze oddawał też materiał Polskiej Kroniki Filmowej z 1950 r. z filmem propagandowym pt. *Apel sportowców* zachęcającym młodzież do udziału w „walce o pokój”. Natomiast przykładem działań propagandowych podejmowanych przez władze na początku lat osiemdziesiątych była Polska Kronika Filmowa z 1980 r. ukazująca rzekomo normalizację sytuacji w Afganistanie przed Igrzyskami Olimpijskimi w Moskwie.

Nastrój wydarzeń sportowych oddawały też zdjęcia pochodzące ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego oraz prywatnego archiwum Bolesława Kapitana. Dodatkowo, ich wartość w porównaniu z materiałem filmowym podnosił fakt, że wybrane fotografie mogły zostać umieszczone w niniejszej publikacji.

Podjęcie zupełnie nowych ustaleń dotyczących m.in. aktywności niektórych przedwojennych działaczy sportowych w pierwszych latach Polski Ludowej umożliwiła kwerenda w Archiwum Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego w Lozannie (Szwajcaria). Na podstawie dokumentów znajdujących się w tym archiwum mogliśmy prześledzić nieznane dotychczas podejmowane przez komunistów zabiegi, których celem było wprowadzenie do MKOl zaufanych ludzi władzy w Polsce w charakterze członków tej instytucji. Dzięki dostępowi do korespondencji przedstawicieli MKOl mogliśmy też poznać reakcję zachodnich działaczy sportowych na odwołanie meczu lekkoatletycznego USA – Polska w 1966 r., w ramach protestu przeciwko zaangażowaniu Stanów Zjednoczonych w wojnę w Wietnamie.

Poznanie szczegółów historycznego i brzemiennego w skutkach posiedzenia Zarządu PKOl z 17 maja 1984 r., na którym – przynajmniej oficjalnie – zdecydowano o bojkocie Igrzysk Olimpijskich w Los Angeles w 1984 r., było możliwe dzięki dotarciu do nigdzie wcześniej niepublikowanego, przez ponad dwadzieścia lat poszukiwanego przez historyków, znajdującego się w zbiorach prywatnych, protokołu z tego posiedzenia.

Ocenę sytuacji w sporcie w Polsce pod koniec lat osiemdziesiątych z perspektywy jego kierownictwa mogliśmy poznać dzięki analizie opracowanej przez zespół ówczesnego przewodniczącego GKKFiT, Bolesława Kapitana, przekazanej nowemu przewodniczącemu Komitetu do Spraw

Młodzieży i Kultury Fizycznej, Aleksandrowi Kwaśniewskiemu. Materiał ten, znajdujący się w prywatnym archiwum Bolesława Kapitana, został udostępniony autorowi dla potrzeb niniejszej pracy.

Ważnym źródłem wykorzystanym w publikacji okazała się też prasa. Pomimo działania cenzury zawierała ona ogromny materiał informacyjny. Stwarzała możliwość uzupełniania i weryfikacji treści zawartych w materiałach archiwalnych. Lektura artykułów prasowych pozwoliła obserwować działania propagandowe władz w zakresie sportu, poznać przebieg najważniejszych imprez i wydarzeń sportowych. Dziennikiem prasowym, do którego najczęściej odwoływano się w publikacji, był „Przegląd Sportowy”, który systematycznie i najdokładniej rejestrował przebieg życia sportowego w kraju. W pracy wykorzystano także katowickie wydanie „Sportu”, krakowski tygodnik „Start”, tygodnik „Sportowiec” i miesięcznik „Kultura Fizyczna”. W gruncie rzeczy, zagadnienia sportowe podejmowała zdecydowana większość ukazujących się wówczas gazet. Interesujące nas problemy podejmowane były w „Głosie Ludu”, „Trybunie Ludu”, „Żołnierzu Wolności”, „Życiu Warszawy”, „Kurierze Polskim” i „Tygodniku Ostrołęckim”.

Lepsze zrozumienie specyfiki okresu Polski Ludowej, problemów ówczesnego sportu, przybliżenie do atmosfery rywalizacji na wysokim poziomie i przede wszystkim skonfrontowanie treści zawartych w źródłach pisanych z doświadczeniami bohaterów tamtych wydarzeń było możliwe dzięki przeprowadzonym z nimi wywiadam. Bardzo ważne okazały się więc relacje Elżbiety Duńskiej-Krzesińskiej, Wojciecha Fortuny, Celiney Gerwin (Jesionowskiej) Orzechowskiej, Franciszka Gąsienicy-Groń, Zygmunta Hanusika, Mariana Kasprzyka, Andrzeja Krzesińskiego, Marka Leśniewskiego, Józefa Łuszczka, Fryderyka Machuli, Zbigniewa Pietrzykowskiego, Ryszarda Tarasiewicza, Wojciecha Zabłockiego, Iriny Sziłowej⁷¹, Aleksandra Kurlowicza⁷² oraz Bolesława Kapitana.

⁷¹ Irina Sziłowa – mistrzyni olimpijska z Seulu (1988) w strzelaniu, reprezentowała wówczas Związek Radziecki; dwukrotna mistrzyni świata w strzelaniu (1990), mistrzyni Europy (1996). Patrz: И. Ю. Попко, *Олимпийцы гродненицины*, Минск Харвест 2003, s. 33, 80 i n.

⁷² Aleksandr Kurlowicz – złoty medalista Igrzysk Olimpijskich w Seulu w podnoszeniu ciężarów. Występował wówczas w barwach ZSRR. W 1992 r. w Barcelonie reprezentował Wspólnotę Niepodległych Państw, natomiast w na Igrzyskach Olimpijskich w Atlancie w 1996 r. reprezentował Białoruś. Patrz: И. Ю. Попко, *Олимпийцы гродненицины...*, s. 32, 36, 61 i n.

W poznaniu i zrozumieniu wielu problemów związanych z ówczesnym sportem pomogły też spisane wspomnienia sportowców, trenerów i działaczy, bohaterów opisywanych wydarzeń: Jadwigi Jędrzejowskiej⁷³, Elżbiety Duńskiej-Krzesińskiej⁷⁴, Feliksa Stamma⁷⁵, Wojciecha Zabłockiego⁷⁶, Jerzego Pawłowskiego⁷⁷, Jana Mulaka⁷⁸, Zdzisława Krzyszkowiaka⁷⁹, Jerzego Kuleja⁸⁰, Bolesława Kapitana⁸¹, Władysława Komara⁸², Ryszarda Szurkowskiego⁸³, Kazimierza Górskiego⁸⁴, Włodzimierza Lubańskiego⁸⁵, Władysława Kozakiewicza⁸⁶, Stanisława Terleckiego⁸⁷. Wiele wspomnień Wojciecha Fibaka zostało zawartych w biografii tenisisty autorstwa Daniela Passenta⁸⁸. Interesujące okazały się też relacje dziennikarzy, świadków wielu wydarzeń sportowych, Jerzego Zmarzlika⁸⁹ i Tadeusza Olszańskiego⁹⁰.

Niniejsza praca ma układ problemowo-chronologiczny. Składa się z sześciu rozdziałów. Rozdział pierwszy obejmuje lata 1944–1946, czyli okres „żywiolowego” reaktywowania życia sportowego w kraju, aż do jego instytucjonalizacji przejawiającej się utworzeniem Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

⁷³ J. Jędrzejowska (opracował K. Gryżewski), *Urodziłam się na korcie*, Warszawa 1971.

⁷⁴ E. Duńska-Krzesińska, *Zamiatanie warkoczem*, Warszawa 1994.

⁷⁵ *Pamiętnik Feliksa Stamma* (opracował K. Gryżewski), Warszawa 1965.

⁷⁶ W. Zabłocki, *Szablą i piórkim*, Warszawa 1982; W. Zabłocki, *Walczę więc jestem*, Warszawa 2006.

⁷⁷ J. Pawłowski, *Trud olimpijskiego złota*, Warszawa 1973; J. Pawłowski, *Najdłuższy pojedynek. Spowiedź szablisty wszechczasów – agenta CIA*, Warszawa 1994.

⁷⁸ J. Mulak, *Narodziny Wunderteamu*, Warszawa 1984; także: J. Mulak, *Dlaczego: nie chciałem być premierem Rządu Tymczasowego, generałem wojska polskiego, rekordzistą świata, trenerem państwowym Królestwa Holandii?* Warszawa 2006.

⁷⁹ Z. Krzyszkowiak, *Niezapomniane przeżycia*, Warszawa 2000.

⁸⁰ J. Kulej, *Moja prawdziwa historia*, Warszawa (brak roku wydania).

⁸¹ B. Kapitan, *Rozmowa z wnuczką*, Warszawa 2003.

⁸² W. Komar, *Wszystko porąbane. Autobiograficzny wywiad-rzekę przeprowadził Jan Lis*, Katowice (brak roku wydania).

⁸³ R. Szurkowski, K. Wyrzykowski, *Być liderem*, Warszawa 1983.

⁸⁴ K. Górski, *Piłka jest okrągła*, Włocławek 2004.

⁸⁵ W. Lubański, P. Słowiński, *Włodek Lubański. Legenda polskiego futbolu*, Katowice 2008.

⁸⁶ I. Pawlik, *Gest Kozakiewicza*, Warszawa 1994.

⁸⁷ S. Terlecki, R. Nahorny, *Pele, Boniek i ja*, Poznań 2006.

⁸⁸ D. Passent, *Moja gra*, Warszawa 2010.

⁸⁹ J. Zmarzlik, *Bij mistrza*, Warszawa 1992.

⁹⁰ T. Olszański, *Osobista historia olimpiad*, Warszawa 2004; T. Olszański, *Została legenda*, Poznań 1989.

Kolejny rozdział mieści się w latach 1946–1949. To czas funkcjonowania PUWF i PW oraz GUKF, do momentu podjęcia uchwały przez Biuro Polityczne KC PZPR w *sprawie kultury fizycznej i sportu* z 28 września 1949 r. To jednocześnie okres przejmowania przez komunistów pełnej kontroli nad życiem politycznym w kraju i czas kształtowania struktur organizacyjnych kultury fizycznej zbliżonych do wzoru radzieckiego.

Rozdział trzeci obejmuje lata stalinizacji. Na gruncie sportu symbolicznym początkiem tego okresu była wspomniana uchwała BP KC PZPR, a końcem – wydarzenia października 1956 r. Lata graniczne rozdziału czwartego wyznacza czas rządów Władysława Gomułki. W sporcie, podobnie jak w innych obszarach życia społecznego, to okres zawiedzionych nadziei. Cezury w rozdziale piątym są zgodne z objęciem władzy w kraju przez Edwarda Gierka i jego upadkiem. W życiu społeczno-politycznym był to czas propagandy sukcesu, a w sportowym – okres rzeczywistych sukcesów. Wydarzeniem kończącym tę część pracy były Igrzyska Olimpijskie w Moskwie w 1980 r.

Rozdział szósty obejmuje ostatnie lata Polski Ludowej, aż do wyborów parlamentarnych w czerwcu 1989 r. Był to czas załamania gospodarki państwa, stanu wojennego i „zimnej wojny” – wydarzeń mających wpływ na kryzys sportu wyczynowego w PRL.

Przyjemnym obowiązkiem autora jest wyrażenie wdzięczności wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania tej publikacji. Dziękuję moim przemiłym rozmówcom, którzy zgodzili się poświęcić swój czas i podzielić wspomnieniami.

Szczególne wyrazy wdzięczności kieruję do dziennikarzy „Przeglądu Sportowego”. Dzięki zaangażowaniu Pana Pawła Wołosika mogłem spotkać Pana Lecha Ufela, który bezinteresownie udostępnił mi protokół z posiedzenia Zarządu PKOl z 17 maja 1984 r.

Słowa wielkiej wdzięczności przekazuję osobie, która w największym stopniu ukształtowała mnie naukowo – Pani prof. dr hab. Hannie Konopce. Dziękuję moim Przyjaciołom, którzy w trakcie badań okazali mi pomoc, dr. Adamowi Frycowi i dr Iwonie Grys. Za przejawy ludzkiej życzliwości dziękuję także wszystkim pracownikom archiwów i bibliotek.

Trudne powojenne lata (1944–1946)

Sytuacja społeczno-polityczna na terenach wyzwolanych spod okupacji niemieckiej była skomplikowana. W nocy z 31 grudnia 1943 r. na 1 stycznia 1944 r. PPR powołała pozornie ponadpartyjną organizację polityczną – Krajową Radę Narodową, która sama uznała się za jedyne prawdziwe przedstawicielstwo narodu polskiego. W rzeczywistości, w skład KRN weszli działacze PPR oraz kilka osób z mało znaczącej Robotniczej Partii Polskich Socjalistów i Stronnictwa Ludowego „Wola Ludu”.

22 lipca 1944 r. komuniści ogłosili powołanie w Chełmie Lubelskim – rzekomo przez KRN – Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Jak twierdzili, jedyne go wówczas źródła władzy w Polsce. W ten sposób odmawiali oni legalności Rządowi RP na uchodźstwie i Delegaturze Rządu na Kraj. W rzeczywistości, PKWN został utworzony 21 lipca 1944 r. w Moskwie, a jego członkowie przybyli do Lublina dopiero 27 lipca 1944 r.¹ Miał on niewielkie poparcie społeczeństwa polskiego, ale za to ogromne, Armii Czerwonej i rządu radzieckiego. W takiej sytuacji komuniści zaczęli „utrzymywać władzę ludową”, a najmocniejszą, chociaż początkowo nie najliczniejszą siłą stawała się Polska Partia Robotnicza. Na przełomie lat 1944/1945 należało do niej około 20 tys. członków, zaś w końcu 1948 r. już ponad 1 mln osób². Wzrost liczebności PPR był przejawem dążeń części społeczeństwa do odbudowy państwa, jego aparatu. Odzwier-

¹ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 2000, s. 85 i n.; także: W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1998*, Warszawa 1999, s. 116 i n.; także: A. Friszke, *Polska. Losy Państwa i Narodu 1939–1989*, Warszawa 2003, s. 91 i n.; A. L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 21.

² M. K. Dziewanowski, *The communist party of Poland*, Cambridge, Mass., London 1976, s. 253; także: A. L. Sowa, *Historia polityczna...*, s. 125.

cedła także nadzieje, na powstanie nowej siły politycznej *bez radykalnej i nacjonalistycznej prawicy*. Jednocześnie, w części narodu budził się sprzeciw i opór, kiedy dostrzegano, że ludzi aktywnych w walce z hitlerowcami dotykały represje ze strony UB i NKWD³. Do partii wstępowali w większości zainteresowani szansą szybkiego awansu społecznego oraz po części, „karierowicze”. Liderami PPR byli przedwojenni komuniści. Partia systematycznie przejmowała kontrolę nad najważniejszymi obszarami życia. Komuniści sprawowali władzę w zakresie informacji i propagandy, dysponowali stale rozbudowywanym aparatem represji, zapewnili też sobie wpływy w administracji państwowej. Swoje szerokie możliwości wykorzystywali do pokonania przeciwników politycznych i podporządkowania sojuszników⁴.

31 grudnia 1944 r. w wyniku przekształcenia PKWN Krajowa Rada Narodowa powołała Rząd Tymczasowy RP. Spotkało się to z protestami polskich środowisk emigracyjnych oraz negatywną oceną opinii społecznej w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych, która podkreślała uzależnienie Polski od ZSRR. Ponieważ zgodnie z postanowieniami konferencji w Jałcie z lutego 1945 r., Rząd Tymczasowy miał być przekształcony i oparty o szerszą reprezentację demokratyczną, 28 czerwca 1945 r. ogłoszono powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Zdecydowaną większość w nowym rządzie posiadali komuniści. Spośród osiemnastu ministrów, jedynie czterech nie było wcześniej związanych z PKWN. Premierem pozostał Edward Osóbka-Morawski, wicepremierami byli: Władysław Gomułka i przebywający dotychczas na Zachodzie, Stanisław Mikołajczyk⁵.

Pozornie, życie polityczne w kraju po zakończeniu okupacji niemieckiej odradzało się. W dniach 10–11 września 1944 r. z inicjatywy komunistów zorganizowana została konferencja socjalistów (nazwana później XXV Kongresem), na której reaktywowano formalnie działalność Polskiej Partii Socjalistycznej. Wprawdzie twórcami partii byli autentyczni, chociaż drugorzędni działacze tej partii, jednak podporządkowani kie-

³ A. Friszke, *Polska. Losy Państwa...*, s. 114.

⁴ A. Paczkowski, *Pół wieku...*, s. 164 i n.; także: J. Wrona, *System partyjny w Polsce. 1944–1950*, Lublin 1997, s. 72 i n.

⁵ A. Friszke, *Polska. Losy Państwa...*, s. 114 i n.; także: W. Roszkowski, *Historia Polski...*, s. 133 i n.

rownictwu PPR. Utworzona PPS, potocznie określana jako *fałszywa* lub *koncesjonowana*, w grudniu 1944 r. liczyła około 8 tys. osób⁶.

Socjaliści mieli bogate doświadczenia, tradycje i dorobek w pracy sportowej. W okresie międzywojennym działalność taką prowadzili poprzez Organizację Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OMTUR), Czerwone Harcerstwo TUR oraz Związek Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych (ZRSS). Natomiast doświadczenia PPR w pracy w sporcie były zdecydowanie mniejsze. Przed wojną, niewielką działalność w tym zakresie prowadził Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej⁷. We wrześniu 1943 r., a więc jeszcze w czasie okupacji, potrzebę roztoczenia w przyszłości przez państwo opieki nad zdrowiem młodzieży, konieczność rozbudowy klubów sportowych podkreśliła w „Deklaracji Programowej” przybudówka młodzieżowa PPR, Związek Walki Młodych (ZWM)⁸. Wydawało się więc, że PPS, jako partia lepiej do tego przygotowana, przejmie kierownictwo w ruchu sportowym. Potwierdzeniem mocnych związków PPS ze sportem był chociażby fakt, że po wojnie „Przegląd Sportowy” był wydawany przez Komitet Centralny OMTUR⁹. Tymczasem, z punktu widzenia komunistów, oddanie władzy w sporcie socjalistom nie było możliwe. W nowej powojennej rzeczywistości politycznej kierownictwo PPR, by wzmocnić swoją pozycję w środowisku sportowym i zyskać poparcie społeczne, rozważało nawet możliwość skorumpowania kilku znanych sportowców, którzy publicznie opowiedzieliby się za programem PPR¹⁰.

Na początku 1945 r. prowadzono więc dyskusje na temat przyszłości sportu wyczynowego nazywanego przez komunistów i socjalistów sportem mieszczańskim¹¹. Propozycję nowego modelu kultury fizycznej przedstawili w lutym 1945 r. na wiecu sportowym działacze PPS z Krakowa. Domagali się oni oddzielenia wychowania fizycznego od przysposo-

⁶ A. Paczkowski, *Pół wieku...*, s. 131 W. Roszkowski, *Historia Polski...*, s. 141.

⁷ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 10 i n.

⁸ *Deklaracja Związku Walki Młodych*. Warszawa, wrzesień 1943, [w:] *Związek Walki Młodych. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1953, s. 25; A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 21; L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 11; L. Szymański, *Parlament polski wobec problemów...*, s. 7.

⁹ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 20; „Przegląd Sportowy”, nr 1, 12 lipca 1945 r.

¹⁰ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 30.

¹¹ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 16.

bienia wojskowego, powierzenia spraw wychowania fizycznego kompetentnemu, społecznemu kierownictwu oraz postulowali dokonanie reorganizacji przedwojennego Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. W tej sytuacji sport, stanowiący jeden z elementów kultury fizycznej, nie znajdowałby się w gestii Ministerstwa Obrony Narodowej¹². Działania te inicjował członek PPS, a następnie dziennikarz „Startu”, Maksymilian Statter. Kolejne memoriały w tej sprawie wysunięte przez OMTUR i PPS wpływały do władz w kwietniu 1945 r. Postulowano w nich powołanie Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego lub Ministerstwa Wychowania Fizycznego przy cywilnym resorcie – oświaty lub zdrowia¹³.

Kierownictwo PPR zdawało sobie sprawę, że brak doświadczenia i zaplecza kadrowego tej partii w zakresie zarządzania kulturą fizyczną wykluczały możliwość przyjęcia modelu proponowanego przez PPS. Komuniści nie mieliby wówczas wpływu na oblicze kultury fizycznej. Sposobem PPR na zapewnienie pełnej kontroli zmian dokonywanych w kulturze fizycznej było powiązanie wychowania fizycznego oraz przysposobienia wojskowego i przekazanie kierownictwa nad nimi Ministerstwu Obrony Narodowej. Należy podkreślić, że model ten wyraźnie nawiązywał do wzorca z okresu międzywojennego krytykowanego wówczas zarówno przez socjalistów jak i przez komunistów¹⁴.

Koncepcja organizacji życia sportowego zaproponowana przez PPR znalazła odzwierciedlenie w aktywności ZWM. Na początku marca 1945 r. na pierwszym plenarnym zebraniu Zarządu Głównego ZWM podjęto uchwałę o współdziałaniu z wojskiem. Zdecydowano też o utworzeniu w Zarządzie Głównym ZWM Wydziału Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego¹⁵.

¹² Stanowisko PPS popierała zdecydowana większość prasy sportowej z wyjątkiem „Sportu”. Patrz: B. Tuszyński, *Węzłowe problemy kultury fizycznej w Polsce lat 1945–1948 na łamach prasy sportowej*, [w:] *Sport robotniczy*, t. VIII, pod red. A. Wohla, H. Młodzianowskiej, R. Szczecińskiego, Warszawa 1974, s. 14; L. Szymański, *Sport w polityce II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej – studium porównawcze*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu”, nr 3/94, s. 71.

¹³ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 32; L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 16; L. Szymański, *Parlament polski wobec problemów...*, s. 10.

¹⁴ L. Szymański, *Sport w polityce II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej – studium porównawcze*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu”, nr 3/94, s. 72.

¹⁵ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 22.

W gruncie rzeczy, w całej dyskusji chodziło nie tyle o wybór koncepcji i modelu organizacyjnego kultury fizycznej, co o siłę polityczną, która tym zmianom miała nadawać kierunek. Bowiem – jak zauważył L. Szymański – *socjalistyczna droga przemian* była wówczas sprawą oczywistą¹⁶.

Trudno ocenić jednoznacznie działania koncepcyjne komunistów bez spojrzenia wstecz i dokonania chociaż drobnego bilansu strat wśród sportowców w czasie II wojny światowej. Według szacunków Bogdana Tuszyńskiego, dziennikarza i historyka kultury fizycznej, zginęło wówczas ponad 1400 osób (w tym 50 olimpijczyków i 7 uczestników olimpiad szachowych). Jednak przedstawienie dokładnych danych jest dzisiaj niemożliwe. Większość zawodników straciła życie w czasie kampanii wrześniowej i okupacji niemieckiej. Około 288, zamordowali Rosjanie. Z tej liczby, 240 osób – jeńców obozów w Starobielsku, Kozielsku i Ostaszkowie – zostało zamordowanych w Katyniu¹⁷.

Symbolem martyrologii sportowców, ofiarą hitlerowców, był znakomity lekkoatleta, mistrz olimpijski z Los Angeles (1932), Janusz Kusociński. W czasie okupacji uczestniczył w działalności konspiracyjnej Organizacji Wojskowej „Wilki” posługując się pseudonimem „Prawdzie”. W marcu 1940 r. został aresztowany przez Gestapo w bramie domu, w którym mieszkał. Więziono go najpierw na Mokotowie, potem przy Alei Szucha. W czasie prawie trzymiesięcznego śledztwa nie wydał żadnego z towarzyszy walki. 21 czerwca 1940 r. został rozstrzelany podczas masowej egzekucji w Palmirach¹⁸. W tej samej egzekucji zginął także kolarz torowy, medalista olimpijski z Paryża (1924), Tomasz Stankiewicz oraz jego kolega z Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów, Tadeusz Bartodziejski. Tego samego dnia w Palmirach Niemcy rozstrzelali przyjaciela Kusocińskiego, lekkoatletę, olimpijczyka z Amsterdamu (1928), Feliksa Żubera¹⁹.

¹⁶ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 12.

¹⁷ B. Tuszyński, *Księga sportowców polskich...*, s. 9 i n; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 47 i n.

¹⁸ *Kto był sprawcą śmierci Janusza Kusocińskiego*, „Przegląd Sportowy”, nr 6, 13 sierpnia 1945 r., s. 6; B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002)*, A-M..., s. 458; Należy podkreślić, że przez cały okres Polski Ludowej rządzący doceniali i podkreślali bohaterstwo Kusocińskiego. Na jego cześć, od 1954 r. odbywały się w Warszawie międzynarodowe zawody sportowe – Memoriał Janusza Kusocińskiego.

¹⁹ B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002)*. N-Ż..., ss. 216, 423; także: W. A. Minkiewicz, *Olimpijska gorączka*, Warszawa 1993, s. 83.

Za działalność konspiracyjną 18 września 1940 r. w Warszawie aresztowany został inny biegacz długodystansowy, rywal i kolega Janusza Kusocińskiego – Józef Noji. Po dziewięciu miesiącach pobytu na Pawiaku, w lipcu 1941 r. przewieziono go do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie 15 lutego 1943 r. został rozstrzelany za próbę wysłania grypsu²⁰.

Niezlomnością i patriotyzmem wykazał się świetny jeździec, zdobywca (wspólnie z A. Królikiewiczem i K. Szoslandem) pierwszego w historii polskiego jeździectwa Pucharu Narodów w Nicei (1925), mjr 2. Pułku Szwoleżerów, Henryk Dobrzański, „Hubal”. Po zakończeniu kampanii wrześniowej, pomimo rozkazu Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej, nie złożył broni i wraz ze swoim oddziałem prowadził walkę partyzancką, aż do śmierci, w maju 1940 r.²¹

Duże straty w czasie wojny ponieśli sportowcy Podhala²². Wielu z nich było kurierami na trasie między Polską i Węgrami, bowiem *któż (...), jeśli nie górale, sportowcy, przewodnicy tatrzańscy, mógł sprostać wymogom kurierskiej służby w warunkach konspiracji?*²³. Najbardziej znanym przykładem bohaterstwa Podhalan, ich udziału w ruchu oporu, byli Bronisław Czech i Helena Marusarzówna. Bronisław, uczestniczył w Igrzyskach Olimpijskich w St. Moritz (1928), Lake Placid (1932) i Garmisch-Partenkirchen (1936). Startował tam w konkurencjach narciarskich. Ponadto, był taternikiem, ratownikiem, szybownikiem, żeglarzem i lekkoatletą. W maju 1940 r. aresztowało go Gestapo. Miesiąc później został wywieziony do Auschwitz, gdzie w czerwcu 1944 r. zmarł z wycieńczenia²⁴. Natomiast Helena Marusarzówna była wielokrotną mistrzynią Polski w biegu zjazdowym, kombinacji alpejskiej i slalomie. W czasie II wojny światowej aresztowano ją na szlaku kurierskim w Słowacji. We wrześniu

²⁰ B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002)*. N-Ż..., s. 16; także: *Kronika sportu*, Warszawa 1993, s. 432; Józef Noji pozostawił żonę i synka. Po wojnie pani Irena Noji miała trudności z zapewnieniem dziecku i sobie utrzymania. W liście do „Przeglądu Sportowego” napisała więc: *Gdy mąż żył i zwyciężał imię jego było na ustach wszystkich Polaków. Dziś rzadko kto już o nim i jego rodzinie pamięta*, Patrz: *List żony Józefa Noji do Przeglądu Sportowego*, „Przegląd Sportowy”, nr 10, 4 marca 1946 r., s. 6.

²¹ *Mała encyklopedia sportu*, A-K, Warszawa 1985, s. 137; Szerzej: H. Sobierajski, „Hubal” mjr Henryk Dobrzański 1897–1940, Warszawa 1997; także: W. A. Minkiewicz, *Olimpijska...*, s. 82.

²² P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 49.

²³ A. Filar, *Opowieści tatrzańskich kurierów*, Warszawa 1969, s. 30.

²⁴ B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002)*. A-M..., s. 132; A. Filar, *Opowieści...*, s. 31. Jako przyczynę zgonu oficjalnie podano zapalenie płuc.

1941 r. została rozstrzelana w masowej egzekucji w Tarnowie²⁵. Cenę życia za działalność w ruchu oporu zapłacił znakomity narciarz, Stanisław Gutta. W czerwcu 1942 r. został on rozstrzelany w Auschwitz²⁶. Podczas próby ucieczki zginął tam również inny utalentowany narciarz, Eugeniusz Bachleda-Curuś²⁷. Z obozu koncentracyjnego w Auschwitz nie wrócili narciarze, Franciszek Mrowca i Karol Kupiec oraz biegacze narciarscy, członkowie Towarzystwa Sportowego „Wisła”, Józef Chramiec i Adam Dziadulski²⁸. W czasie Powstania Warszawskiego w pierwszej połowie sierpnia 1944 r. zginął mistrz w kombinacji alpejskiej, Władysław Majer. Wcześniej uczestniczył on w ruchu oporu w Zakopanem, Krakowie, a następnie w Warszawie²⁹. Inny góral, narciarz, Gustaw Frączysty, był kurierem na szlaku do Węgier. Następnie przedostał się do Armii Polskiej na Zachodzie. Walczył m.in. pod Tobrukiem, Monte Cassino. Poległ w 1945 r. w walkach pod Bolonią³⁰.

W Katyniu zginęli sportowcy Cracovii, lekkoatleci – Julian Dziedzic i Marian Kurllett oraz reprezentant kraju w piłce nożnej – Adam Kogut³¹. Zdziwienie może wywołać fakt, że o śmierci mjr M. Kurlletta w Katyniu, w 1945 r. informował „Przegląd Sportowy”. Temat był wówczas wyjątkowo niewygodny dla władz, które fałszowały rzeczywistość przypisując zbrodnię katyńską Niemcom. W lesie katyńskim zginęli także: piłkarz, zawodnik „Warty” Poznań i reprezentacji kraju, olimpijczyk z Paryża – Marian Spoida, hokeista, dwukrotny olimpijczyk, z St. Moritz (1928) i Lake Placid (1932) – Marek Kowalski, zdobywca srebrnego medalu w drużyno-

²⁵ A. Filar, *Opowieści...*, s. 31; *Mała encyklopedia sportu, L-Ż*, Warszawa 1986, s. 128.

²⁶ A. Filar, *Opowieści...*, s. 31; *Mała encyklopedia sportu, L-Ż...*, s. 123.

²⁷ A. Filar, *Opowieści...*, s. 31; *Mała encyklopedia sportu, L-Ż...*, s. 124.

²⁸ A. Filar, *Opowieści...*, s. 31; *Mała encyklopedia sportu, L-Ż...*, s. 259.

²⁹ A. Filar, *Opowieści...*, s. 31; *Mała encyklopedia sportu, L-Ż...*, s. 261.

³⁰ *Przeprowadziłem do Polski Naczelnego Wodza*, <http://www.radiomaryja.pl/pdf/pdf.php?r=ar&id=96736> (dostęp: 17.11.2011). Jego brat, Stanisław Frączysty, był kurierem, który przez „zieloną granicę” przeprowadził do Polski marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Patrz: A. Filar, *Opowieści...*, s. 249 i n.; także: *Słynny kurier tatrzański, były więzień Auschwitz, skończył 90 lat*, http://pl.auschwitz.org.pl/m/index.php?Itemid=12&id=346&option=com_content&task=view (dostęp: 17.11.2011). Stanisław Frączysty zmarł 7 lutego 2009 r.

³¹ *Sportowcy Cracovii zamordowani w Katyniu. Oddajmy im cześć!* <http://www.cracovia.krakow.pl/read.php?13,1650369> (dostęp: 17.11.2011); także: *Z kartoteki sportowca*, „Przegląd Sportowy”, nr 2, 19 lipca 1945 r., s. 4.; także: M. Kochańczyk, *Stanisław Kazimierz Kochańczyk – mój Ojciec*, http://www.kochanczyk.pl/strony/o_mnie/rodzina/stanislaw_kochanczyk (dostęp: 17.11.2011).

wym Wszechstronnym Konkursie Konia Wierzchowego (wraz z Sewerynem Kuleszą i Henrykiem Leliwą-Roycewiczem) na Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie (1936) – Zdzisław Szczęśny Kawecki oraz działacz Polskiego Związku Lekkiej Atletyki i ruchu olimpijskiego – Wacław Najdowski³².

Natomiast w okolicach Charkowa Rosjanie zamordowali współzałożyciela Towarzystwa Sportowego „Wisła” Kraków, bramkarza drużyny piłkarskiej, reprezentanta Polski w strzelectwie sportowym na Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu (1924), Franciszka Brożka³³. Pod Charkowem zginęli też: koszykarz Cracovii – Edward Skucha, lekkoatleta „Pogoni” Lwów – Kazimierz Karol Cybulski, „Czarnych” Lwów – Tadeusz Stanisław Kirchner oraz piłkarz „Czarnych” Lwów i łyżwiarz figurowy, Tadeusz Kowalski³⁴. W Miednoje został zamordowany znakomity kolarz „Sparty” Białystok, Alojzy Lul³⁵.

Na wyzwolonych spod okupacji niemieckiej terenach odradzało się życie sportowe kraju. Inicjatywę wykazywali przedwojenni działacze, sportowcy i pasjonaci³⁶. Tam, gdzie oni się znaleźli, organizowano pierwsze zawody sportowe. Na przykład, w sierpniu 1944 r. w Lubartowie mecz piłki nożnej rozegrali piłkarze „Lewartu”. W drużynie z Lubartowa wystąpił piłkarz lwowskich klubów, współcześnie legenda polskiego futbolu, Kazimierz Górski. W pierwszych latach po zakończeniu okupacji niemieckiej działacze klubu byli jedynymi organizatorami życia sporto-

³² W. Opalek, *Wiesław Opalek wspomina polskich sportowców zamordowanych 70 lat temu w Katyniu, Charkowie, Miednoje...*, http://sportowetempo.pl/strefa_blogu/blog/40/12031_WIESLAW_OPALEK_wspomina_polskich_sportowcow_zamordowanych_70_lat_temu_w_Katyniu_Charkowie_Miednoje (dostęp: 17.11.2011); także: *Z kartoteki sportowca*, „Przegląd Sportowy”, nr 2, 19 lipca 1945 r., s. 4.

³³ W. Opalek, *Wiesław Opalek wspomina polskich sportowców zamordowanych 70 lat temu w Katyniu, Charkowie, Miednoje...*, http://sportowetempo.pl/strefa_blogu/blog/40/12031_WIESLAW_OPALEK_wspomina_polskich_sportowcow_zamordowanych_70_lat_temu_w_Katyniu_Charkowie_Miednoje (dostęp: 17.11.2011).

³⁴ *Sportowcy Cracovii zamordowani w Katyniu. Oddajmy im cześć!* <http://www.cracovia.krakow.pl/read.php?13,1650369> (dostęp: 17.11.2011).

³⁵ *Sportowe gawędy (5): Alojzy Lul – kolarski mistrz*, <http://www.wspolczesna.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100204/SPORT00/779019880> (dostęp: 18.11.2011).

³⁶ Na przykład znakomita łęczniczka polska Janina Kurkowska-Spychajowa po powrocie z obozu wezwała wszystkich zawodników, sędziów i działaczy, by zgłosili się pod jej warszawski adres w celu powołania do życia Polskiego Związku Łęczniczego. Patrz: L. Gondek, *Kultura fizyczna...*, s. 11.

wego w mieście. „Lewart” zrzeszał wówczas ponad 150 członków wspierających, 45 zawodników piłki nożnej, 15 piłki ręcznej i 23 tenisa stołowego³⁷.

Ważnym wydarzeniem w „wolnym” Lublinie był pierwszy mecz bokserski zorganizowany 20 sierpnia 1944 r. w sali kina „Apollo”. W ringu sędziował znany sprzed wojny, wicemistrz Lwowa w boksie, Tadeusz Marciniak³⁸. Walczyli m.in. bracia Lucjan i Tadeusz Łada, Zygmunt Matuszewski, Wojciech „Kajtek” Zieliński, Józef Kalita, Stanisław Zalewski. W Lublinie zorganizowano też zawody bokserskie anonsowane, jako międzynarodowy mecz Polska-Włochy. Rywalami Polaków byli żołnierze włoscy wracający z niewoli niemieckiej³⁹. W 1944 r., na podobnej zasadzie rozegrano w mieście „międzynarodowe” mecze w piłce nożnej, Polska-Włochy (4:2) i Polska-Francja (4:1)⁴⁰. Natomiast w Rzeszowie, w listopadzie 1944 r., grupa pracowników Państwowych Zakładów Lotniczych utworzyła koło sportowe, które następnie zamieniono w klub sportowy „Stal”. Fundusze na działalność klubu pochodziły ze zbiórek organizowanych na lodowiskach i w czasie zabaw tanecznych⁴¹. W tym samym roku, w Krasnymstawie na Lubelszczyźnie, powstał klub, „Start” Krasnystaw⁴². Pierwszym sukcesem sportowców z tego miasta było zwycięstwo 6:1 odniesione w meczu piłki nożnej z drużyną żołnierzy radzieckich stacjonujących w mieście.⁴³

Najpopularniejszą wówczas dyscypliną sportową była piłka nożna. Rywalami lokalnych drużyn były zwykle zespoły składające się z żołnierzy z miejscowych jednostek wojskowych. Podobnie było też w Białymstoku, gdzie latem 1944 r. utworzono Wojskowy Klub Sportowy⁴⁴. W czerwcu 1945 r. rozegrano mecz piłki nożnej pomiędzy reprezentacją miasta,

³⁷ MKS Lewart Lubartów, <http://www.lubartow.pl/?temat=100113> (dostęp: 7.11.2011).

³⁸ Z. Miazga, *Zdarzyło się. Lublin 1944*, http://www.tnn.pl/rozdzial.php?id=515&idt_r=2462&f_2t_rozdzialy_trescPage=1 (dostęp: 7.11.2011).

³⁹ Z. Miazga, *Zdarzyło się. Lublin 1944*, http://www.tnn.pl/rozdzial.php?id=515&idt_r=2462&f_2t_rozdzialy_trescPage=5 (dostęp: 7.11.2011).

⁴⁰ Z. Miazga, *Zdarzyło się. Lublin 1944*, http://www.tnn.pl/rozdzial.php?id=515&idt_r=2462&f_2t_rozdzialy_trescPage=8 (dostęp: 7.11.2011).

⁴¹ *Historia klubu*, <http://www.hetmanska69.pl/strona/index/id/355> (dostęp: 7.11.2011).

⁴² *Sport*, http://www.krasnystaw.um.gov.pl/strona/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=211 (dostęp: 7.11.2011).

⁴³ *Historia*, <http://startkrasnystaw.futbolowo.pl/menu,8,54,historia.html> (dostęp: 7.11.2011).

⁴⁴ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 15.

a zespołem o nazwie „Lotnicy”. Tworzyli go stacjonujący w Białymstoku żołnierze radzieccy. Spotkanie zakończyło się remisem 3:3. Kolejny mecz tych drużyn, wygrany 3:0 przez białostoczian, rozegrano w rocznicę „wyzwolenia” miasta, 27 lipca 1945 r. W sierpniu tego roku zorganizowany został w Białymstoku turniej piłki nożnej o Puchar Prezydenta Miasta. Dwa miesiące później, 13 października 1945 r. odtworzony został Białostocki Okręgowy Związek Piłki Nożnej. Prezesem został inż. Eugeniusz Tarasiewicz. Tego dnia oficjalnie reaktywowano „Jagiellonię” Białystok⁴⁵.

Życie sportowe odradzało się też w Małopolsce. 20 stycznia 1945 r. wybrane zostały władze Towarzystwa Sportowego „Wisła” Kraków. Natomiast osiem dni później, na ocalałym ze zniszczeń stadionie „Czerwonych” Kraków, rozegrano mecz derbowy pomiędzy „Wisłą” i „Cracovią” (2:0). 18 lutego 1945 r. odtworzono Krakowski Okręgowy Związek Piłki Nożnej. Prezesem został znany przedwojenny działacz sportowy, Stanisław Filipkiewicz. Krakowianie wysunęli też pomysł reaktywowania Polskiego Związku Piłki Nożnej. Na początku kwietnia, przedstawiciele Krakowa, Katowic i Łodzi powołali komisję, która miała przygotować zjazd delegatów z istniejących okręgów. Na czele komisji stanął pochodzący z Lwowa, współzałożyciel Pogoni Lwów, Tadeusz Kuchar. W czerwcu 1945 r. na walnym zebraniu został on wybrany pierwszym po wojnie prezesem PZPN⁴⁶. Tymczasowa siedziba związku mieściła się w Krakowie przy ulicy Piłsudskiego 27. Według stanu na 30 października 1945 r. PZPN zrzeszał 576 klubów sportowych i 32 654 piłkarzy⁴⁷. Sytuacja materialna związku była trudna⁴⁸. Jednakże już w październiku 1945 r. prezes Kuchar podjął próbę nawiązania współpracy z Międzynarodową Federacją Piłki Nożnej (FIFA). Interesujące, że władze PZPN, na czele z T. Kucharem, o *łaskawe zaprezentowanie polskiego piłkarstwa na otwarciu pierwszego*

⁴⁵ J. Górko, *Piłkarskie dzieje Podlasia. 80 lat historii piłki nożnej w regionie podlaskim: 1929–2009*, Żelechów 2010, s. 29; także: J. Górko, *Diamentowy jubileusz. Zarys historii piłki nożnej w regionie północno-wschodnim*, Białystok 2004, s. 7.

⁴⁶ P. Pierzchała, *Z białą gwiazdą w sercu*, Kraków 2006, s. 409 i n.; *Historia*, <http://www.pzpn.pl/index.php/Federacja/Historia> (dostęp: 7.11.2011).

⁴⁷ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej: AMSZ), Gabinet Ministra (dalej: GM), zespół 19, t. 79, w. 5, Załącznik do pisma władz PZPN do ministra Jerzego Putramenta z dnia 31 października 1945 r., k. 9.

⁴⁸ P. Pierzchała, *Z białą gwiazdą w sercu*, Kraków 2006, s. 409 i n.

Walnego Zebrania po wojnie FIFY (!) zwróciły się z prośbą do posła RP w Bernie, Jerzego Putramenta⁴⁹. Ponadto, kierownictwo PZPN oczekiwało, że J. Putrament pomoże w nawiązaniu kontaktów sportowych z władzami piłki nożnej w innych krajach europejskich. Wydaje się, że była to słuszna decyzja T. Kuchara. Bowiem w okresie powojennego chaosu panującego w wielu krajach, wykorzystanie „kanałów” dyplomatycznych mogło być najskuteczniejszym, a być może nawet jedynym sposobem na nawiązanie międzynarodowej współpracy sportowej. O aktywności prezesa Kuchara świadczył fakt, że pismo do J. Putramenta wysłał osiem dni po objęciu przez niego stanowiska posła RP w Bernie. Najprawdopodobniej więc, wcześniej prezes PZPN zwracał się o pomoc w tej sprawie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Oczywiście, entuzjaści sportu byli także w zrujnowanej Warszawie⁵⁰. Już w marcu 1945 r. w Parku Skaryszewskim zorganizowany został pierwszy mecz piłki nożnej pomiędzy zespołami „Polonii” i „Okęcia”. Dwa miesiące później pierwszy raz po wojnie zagrali piłkarze WKS „Legii” Warszawa⁵¹. Natomiast w zorganizowanych w maju mistrzostwach Warszawy w piłce nożnej zwyciężyła „Polonia”, przed „Syreną” i „Legią”. W listopadzie 1945 r. drużyna składająca się z piłkarzy WKS „Legii” i „Polonii”, występująca jako reprezentacja Polski, rozegrała dwa mecze z zespołem angielskich wojsk okupacyjnych stacjonujących w Berlinie. Oba mecze wygrali goście (4:3 i 4:1)⁵². W stolicy odbywały się też zawody w innych dyscyplinach sportowych. Jedną z pierwszych, jeżeli nie pierwszą imprezą lekkoatletyczną zorganizowaną po wojnie w stolicy, stanowiącą – jak w „Przeglądzie Sportowym” określił to E. Trojanowski – *manifestację życia wśród ruin*, był bieg uliczny na trasie Zamek – Belweder w sierpniu

⁴⁹ AMSZ, GM, zespół 19, t. 79, w. 5, Pismo władz PZPN do ministra Jerzego Putramenta z dnia 31 października 1945 r., k. 8; Jerzy Putrament od 23 października 1945 r. był posłem RP w Bernie. Funkcję tę pełnił do października 1947 r. Patrz: *90 lat stosunków dyplomatycznych Polska-Szwajcaria*, <http://www.ch1919-2009.pl/biografie.php?lng=1> (dostęp: 31 stycznia 2012); także: *Posłowie i ambasadorowie RP w Bernie*, <http://www.ch1919-2009.pl/historiaposlowie.php?lng=1> (dostęp: 31 stycznia 2012).

⁵⁰ B. Pędraszewska-Sołtys, *Początki sportu w Warszawie po II wojnie światowej*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna...*, s. 206.

⁵¹ S. Szczepiek, *Moja historia futbolu*, t. 2 – Polska, Warszawa 2007, s. 60; P. Żak, *Historia polskiego sportu*, Bielsko-Biała 2010, s. 27.

⁵² *Reprezentacja Armii angielskiej zwycięża dwukrotnie w stolicy*, „Start”, nr 20, Kraków, 13 listopada 1945 r., s. 1.

1945 r. Wystartowało w nim 122 zawodników, a wśród nich znakomity przedwojenny średniodystansowiec, Jan Staniszewski („Syrena” Warszawa)⁵³. W sytuacji, kiedy ze względu na skalę zniszczeń Warszawy niejednen powątpiewał w przywrócenie tam normalnego życia, każde wydarzenie sportowe dawało nadzieję na przywrócenie tej „normalności”. Warto więc odnotować fakt, że w listopadzie 1945 r. w odremontowanych obiektach YMCA zorganizowano rozgrywki w siatkówce i koszykówce⁵⁴. W tym samym roku w stolicy odbyły się mistrzostwa województwa w kolarstwie na dystansie 100 kilometrów⁵⁵. Reaktywowano także Warszawski Klub Wioślarek⁵⁶.

Ważnym wydarzeniem w skali kraju były zorganizowane w Łodzi pod koniec września 1945 r. mistrzostwa Polski w lekkoatletyce. W czasie zawodów dobrą formę pokazali zawodnicy znani sprzed wojny. Na przykład, Witold Gerutto, pomimo że w czasie okupacji był w obozie koncentracyjnym, wygrał trzy konkurencje: rzut dyskiem, pchnięcie kulą i skok wzwyż, w biegu przez płotki i skoku o tyczce zajął czwarte miejsca.

W kraju, oprócz piłki nożnej popularnością cieszył się też boks. Silne drużyny bokserskie były w Łodzi, Poznaniu, Bydgoszczy oraz na Śląsku i Wybrzeżu. W grudniu 1945 r. w Poznaniu odbył się nawet pierwszy międzypaństwowy mecz bokserski. Polacy pokonali wówczas 10:6 drużynę Czechosłowacji⁵⁷.

Życie sportowe ożywało też na Śląsku i Ziemiach Odzyskanych. Na przykład, na Śląsku Cieszyńskim już w lutym 1945 r. decyzją wojewody powołany został referat sportu i wychowania fizycznego przy Wydziale Propagandy Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach. Działalność podejmowały kluby. W październiku 1945 r. w Cieszynie pracę wznowiła sekcja narciarska miejscowej „Warty”. Uczestniczyli w niej

⁵³ E. Trojanowski, *Manifestacja życia wśród ruin. Bieg uliczny Zamek – Belweder w Warszawie*, „Przegląd Sportowy”, nr 5, 7 sierpnia 1945 r., s. 1.

⁵⁴ B. Pędraszewska-Sołtys, *Początki sportu...*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna...*, s. 200.

⁵⁵ Wiśniewski wygrywa mistrzostwo Warszawy w biegu szosowym na 100 km, „Przegląd Sportowy”, nr 4, 31 lipca 1945 r., s. 4.

⁵⁶ B. Pędraszewska-Sołtys, *Początki sportu...*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna...*, s. 203.

⁵⁷ *Pamiętnik Feliksa Stamma...*, s. 116; także: *Polska-Czechosłowacja w boksie 10: 6*, „Start”, nr 25, Kraków, 18 grudnia 1945 r., s. 1.

przedwojenni zawodnicy oraz narciarze młodego pokolenia⁵⁸. Natomiast na Dolnym Śląsku, w województwie wrocławskim, gdzie sport był jednym ze sposobów „manifestowania polskości” tych ziem, wojewoda wrocławski, Stanisław Piaskowski, powołał – na wzór przedwojenny – Samodzielny Referat Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego przy Wydziale Wojskowym Urzędu Wojewódzkiego. Zarządził też utworzenie referatów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego w starostwach (obwodach). W przeciwieństwie do struktury ukształtowanej w styczniu 1946 r. dekretem Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, gdzie wf i pw było podporządkowane wojsku, model dolnośląski podporządkowany był administracji wojewódzkiej⁵⁹.

Sport na Ziemiach Odzyskanych był czymś więcej niż tylko rywalizacją, czy „zabawą dla ducha i ciała”. Oprócz manifestowania polskości służył także integrowaniu osiadłej tam ludności. Dotyczyło to nie tylko zawodników rywalizujących ze sobą, ale też kibiców obserwujących wydarzenia sportowe. Widowiska sportowe stanowiły też uzupełnienie i oprawę ważnych uroczystości obchodzonych na poziomie lokalnym. Na przykład, 15 lipca 1945 r. w Olsztynie, z okazji kolejnej rocznicy bitwy pod Grunwaldem, zorganizowany został mecz piłki nożnej pomiędzy drużynami olsztyńskich spółdzielców i kolejarzy (1:2). Jesienią 1945 r. zorganizowano mistrzostwa Okręgu Mazurskiego w piłce nożnej. W zawodach uczestniczyło siedem zespołów. Zwyciężyła drużyna Oficerskiej Szkoły Artylerii z Olsztyna występująca pod nazwą Wojskowy Klub Sportowy „OSA”. Pod koniec 1945 r. utworzono też Okręgowy Związek Piłki Nożnej w Olsztynie. W kwietniu 1946 r. zmieniono nazwę na Mazurski Okręgowy Związek Piłki Nożnej (MOZPN)⁶⁰.

⁵⁸ M. Szczerbiński, G. Wieczorek, *Kultura fizyczna na Śląsku Cieszyńskim w pierwszych latach Polski Ludowej (1945–1948)*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej na Śląsku. Rozwój kultury fizycznej na Śląsku w latach 1919–1989*, pod red. M. Ponczka, K. H. Schodroka, Katowice 2009, s. 310.

⁵⁹ L. Szymański, *Uwarunkowania i podstawy rozwoju kultury fizycznej na Dolnym Śląsku*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej na Śląsku...*, s. 271; M. Ordyłowski, *Początki życia sportowego we Wrocławiu po II wojnie światowej*, [w:] M. Ordyłowski, *Szkice z dziejów...*, s. 115 i n.

⁶⁰ J. Umiaź, *Uwarunkowania rozwoju piłki nożnej i lekkoatletyki na Warmii i Mazurach w latach 1945–1989*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie fizyczne i sport dzieci wiejskich w małych miastach*, t. II, pod red. J. Chelmeckiego, Warszawa 2008, s. 225 i n.

W istocie, reaktywowanie sportu po wojnie było efektem pracy entuzjastów, ludzi związanych z przedwojennym sportem. Po kilkuletniej przerwie z pasją organizowali oni imprezy sportowe, odtwarzali kluby. Zwykle odbywało się to poza kontrolą władz państwa. Z reguły, nie spotykało się też z destruktywną biurokracją⁶¹. Pod koniec 1945 r. w kraju działała już większość polskich związków sportowych. W zarządach związków znaleźli się przeważnie przedwojenni działacze sportowi⁶². W 1945 r. podjęto także udane próby reaktywowania działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Jednakże już dwa lata później, władze państwa nakażały likwidację gniazd „Sokoła”⁶³. Akceptacji nie zyskała też inna organizacja – YMCA⁶⁴.

Przynajmniej do pierwszej połowy 1945 r. władze nie skupiały większej uwagi na życiu sportowym w Polsce⁶⁵. Potwierdza to opinia opublikowana w „Przeglądzie Sportowym”, w styczniu 1946 r.: *We wstępnym okresie krystalizowania się zrębów odrodzonego państwa nie ma miejsca ani czasu dla sportu i kultury fizycznej* (podkr. – A. P.). *Sport jednak otrząsnąwszy się z pierwszych wrażeń i oszołomienia, przystępuje na własną rękę do odbudowy swych placówek*⁶⁶. Odradzające się związki sportowe, kluby, organizowane imprezy sportowe w żaden sposób nie zagrażały władzy. Były raczej wyrazem zaspokojenia *rzeczywistej potrzeby społecznej*⁶⁷. W wielu przypadkach działania te spełniały pożyteczną, integrującą funkcję, świadczyły o normalizacji sytuacji, czy o polskości ziem. Niebezpieczny mógł być jednak stan, w którym działacze przez dłuższy czas

⁶¹ L. Gondek, *Kultura fizyczna...*, s. 11.

⁶² P. Żak, *Historia polskiego...*, s. 26; B. Pędraszewska-Sołtys, *Początki sportu...*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna...*, s. 204; L. Gondek, *Kultura fizyczna...*, s. 11; *Pamiętnik Feliksa Stamma...*, s. 115; A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 14 i n.

⁶³ Szerzej: A. Pasko, *Likwidacja Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” po 1947 r.*, [w:] *100-lecie Ogólnopolskiego Zlotu Sokołów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego – 100 lecie odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie 1910–2010*, pod red. A. Łopaty, J. Falla, Kraków 2010, s. 97 i n.

⁶⁴ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 29; W 1949 r. władze zlikwidowały YMCA uznając organizację za narzędzie burżuazyjno-faszystowskiego wychowania. Patrz: YMCA w Polsce, <http://www.ymca.pl/html/polska/index.php> (dostęp: 2.06.2012).

⁶⁵ L. Szymański, *Uwarunkowania i podstawy rozwoju kultury fizycznej na Dolnym Śląsku*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej na Śląsku...*, s. 271.

⁶⁶ T. Maliszewski, 1945–1946, „Przegląd Sportowy”, nr 1, 1 stycznia 1946, s. 1.

⁶⁷ L. Gondek, *Kultura fizyczna...*, s. 11.

pozbawieni zwierzchnictwa władz państwowych „okrzepliby” na tyle mocno, że przejęcie nad nimi kontroli byłoby utrudnione lub niemożliwe. Dlatego odpowiednio wcześniej, w 1945 r. władze podjęły działania zmierzające do utworzenia centralnego urzędu odpowiedzialnego m.in. za sprawę sportu.

W połowie 1945 r. w Urzędzie Rady Ministrów przygotowane były projekty dekretów o obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego oraz o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego⁶⁸. Jak przedstawił Aleksander Gutowski, zaangażowany wówczas w proces kształtowania nowego modelu organizacyjnego kultury fizycznej, na temat projektów dyskutowano na *szerszym zebraniu*. Na znak protestu przeciw przedstawionym koncepcjom salę opuścił delegat OMTUR. W sierpniu 1945 r., mimo niewielkiego poparcia społecznego ograniczonego głównie do ZWM, Rada Ministrów uchwaliła projekt wspomnianych dekretów. Bez wątpienia ich charakter podporządkowany był przede wszystkim celom walki politycznej⁶⁹. Dekrety wysuwane przez PPR spotkały się z protestem PPS oraz Komisji Porozumiewawczej czterech organizacji młodzieżowych: OMTUR, Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Związku Młodzieży Demokratycznej i Związku Harcerstwa Polskiego. Jednakże układ sił politycznych w kraju pozwolił komunistom na zrealizowanie swoich projektów. W następnym roku dekrety weszły w życie⁷⁰.

Wobec ataków i krytycznej oceny prezentowanej koncepcji PPR, w sierpniu 1945 r. na konferencji prasowej płk Ignacy Narbutt wyjaśnił, że MON analizowało radziecki i francuski model kultury fizycznej i zdecydowało się na własne rozwiązanie, nawiązujące do modelu z okresu międzywojennego, w którym wychowanie fizyczne łączono z przysposobieniem wojskowym⁷¹. Doskonale korespondowało to ze strategią sto-

⁶⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (dalej: PUWFiPW), sygn. 1, *Dekret z dnia..... 1945 r. o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, k. 1 i n.; A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 38; L. Szymański, *Parlament polski wobec problemów...*, s. 10.

⁶⁹ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 13; *Konferencja w Prezydium Rady Ministrów w sprawie dekretu PUWFiPW, „Start”*, nr 14, Kraków, 2 października 1945 r., s. 1.

⁷⁰ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 13; L. Szymański, *Parlament polski wobec problemów...*, s. 11; A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 38.

⁷¹ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 19; *Konferencja w Prezydium Rady Mini-*

sowaną przez władze wobec społeczeństwa polskiego w pierwszych latach po wojnie. Wówczas – zdaniem Hanny Świdy-Ziemby – *dążono do tego, by nie zrażać Polaków w ich tendencjach do odbudowy polskiego organizmu państwowego i wykorzystać postawy konstruktywne. Wobec tego odtwarzano przedwojenne instytucje w ich dawnym kształcie, a każdego, kto był gotów przyjąć pracę na określonym stanowisku, chętnie przyjmowano*⁷². Prawdziwych intencji kierownictwa PPR nie rozumieli szeregowi działacze, którzy nie potrafili odpowiedzieć na pytanie, *dlaczego pomimo korzystnej dla nich sytuacji politycznej ruch sportowy dryfuje w kierunku przedwojennego modelu*⁷³. Tymczasem, prawdopodobnie już na początku 1945 r., chociaż ani PPR, ani PPS nie miały jeszcze wtedy precyzyjnie ukształtowanych poglądów na model kultury fizycznej w Polsce, PPR w perspektywie zamierzała wykorzystać wzorce radzieckie. Do takiej oceny skłaniała kilkunastodniowa wizyta polskiej delegacji w ZSRR⁷⁴.

Bez wątpienia, koncepcja PPS bardziej odpowiadała ówczesnym realiom Polski Ludowej. Bowiem zrywała z przedwojennym, „sanacyjnym” modelem organizacyjnym kultury fizycznej⁷⁵. Jednak z punktu widzenia komunistów, jej słabość polegała na tym, że zapewniałaby PPS dominację w tym obszarze życia. Wówczas, PPR spełniałaby rolę drugoplanową. Takie rozwiązanie w żadnym wypadku nie wchodziło w grę.

Chociaż zasadniczo, poglądy PPR i PPS na temat przyszłości sportu wyczynowego były zbliżone, to różniły się w istotnych szczegółach. We wrześniu 1945 r. przewodniczący Komitetu Centralnego OMTUR w czasie zawodów sportowych o mistrzostwa robotnicze Polski głosił: *źle byłoby, gdyby w demokratycznej Polsce istniał stary, burżuazyjny sport, a masy pracujące pozostawały z dala od boisk sportowych. (...) Chcielibyśmy jednak, aby młodzież ta nie szła po linii sportu mieszczańskiego, połączonego z zawodowstwem, kaperowaniem graczy, demoralizacją sportowców, ale aby przejęła zasady najszlachetniejszego sportu robotniczego, który uważa się jedynie za środek dla wychowania zdrowych fizycznie i moralnie oby-*

strów w sprawie dekretu P. U. W. F., „Start”, nr 14, 2 października 1945 r., s. 1; *Jeszcze o PUW-FiPW. Na marginesie konferencji w sprawie Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*, „Sport”, nr 11, 8 października 1945 r., s. 5.

⁷² H. Świda-Ziemba, *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010, s. 68.

⁷³ P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 75.

⁷⁴ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 12.

⁷⁵ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 19.

wateli Państwa, którzy dziś i w przyszłości staną zawsze na straży Niepodległości Państwa i ugruntowania obecnego ustroju demokratycznego⁷⁶. Socjalistyczni działacze, chociaż opowiadali się za społecznym charakterem ruchu sportowego, byli przeciwni reaktywowaniu mającego przedwojenne korzenie Związku Polskich Związków Sportowych. Prawdopodobnie obawiali się oni, że przewagę w strukturach ZPZS uzyskają przedwojenni działacze sportowi. Możemy przypuszczać, że PPR, której celem było upaństwowienie sportu, by osłabić wpływy socjalistów w środowisku sportowym pozwoliło na reaktywowanie ZPZS⁷⁷. Na początku listopada 1945 r. „Przegląd Sportowy” informował o spotkaniu przedstawicieli związków sportowych zorganizowanym w Krakowie, na którym dyskutowano o *reaktywowaniu* Związku Polskich Związków Sportowych. Zdecydowano wówczas o utworzeniu Międzyzwiązkowej Komisji Porozumiewawczej *dla koordynacji praw i reprezentacji sportu polskiego*. Zadaniem Komisji miało być m.in. *stworzenie podstawy pod komitet Olimpijski*⁷⁸. Przewodniczącym Komisji został wybrany Zdzisław Filipkiewicz, reprezentant Polski w koszykówce na Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie w 1936 r.⁷⁹

W 1945 r. władze nie widziały potrzeby odtworzenia Polskiego Komitetu Olimpijskiego. A. Gutowski, były urzędnik GKKE, a następnie badacz historii kultury fizycznej, przedstawił zapis wypowiedzi płk. Ignacego Narbutta, przedstawiciela Ministra Obrony Narodowej, który w listopadzie 1945 r. na posiedzeniu Międzyzwiązkowej Komisji Porozumiewawczej stwierdził, że *powołanie Polskiego Komitetu Olimpijskiego jest przedwcześnie; odkłada się je do czasu uporządkowania stosunków w polskim sporcie*⁸⁰. W praktyce, to *uporządkowanie stosunków w polskim*

⁷⁶ *Młodzież pracująca na boiska*, „Przegląd Sportowy”, nr 10, 10 września 1945 r., s. 2.

⁷⁷ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 23; także: L. Szymański, *Sport w polityce II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej...*, s. 72.

⁷⁸ *Pierwszy krok do odbudowy Związku Związków*, „Przegląd Sportowy”, nr 25, 5 listopada 1945 r., s. 1; także: *Związek Związków Sportowych na widowni?*, „Start”, nr 19, Kraków, 6 listopada 1945 r., s. 1; S. Wilk, *Struktura organizacyjna ruchu sportowego w latach 1944–1949*, „Wychowanie Fizyczne i Sport”, t. XXIII, nr 1, Warszawa 1979, s. 165. Autor błędnie podaje, że spotkanie przedstawicieli związków sportowych zorganizowano w Warszawie.

⁷⁹ *Pierwszy krok do odbudowy Związku Związków*, „Przegląd Sportowy”, nr 25, 5 listopada 1945 r., s. 1; S. Wilk, *Struktura organizacyjna...*, s. 165; B. Tuszyński, *Polscy olimpijcy XX wieku (1924–2002)*. A-M..., s. 185.

⁸⁰ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 35.

sporcie sprowadzało się do przejęcia nad nim kontroli przez władze. Wcześniej jednak PPR zamierzało zdominować życie społeczno-polityczne. A zatem, w sytuacji, gdy do igrzysk olimpijskich pozostało ponad dwa lata, władze odłożyły utworzenie PKOl na bardziej dogodny moment⁸¹.

W Polsce Ludowej, w nowych realiach politycznych, próba reaktywowania Związku Polskich Związków Sportowych i ruchu olimpijskiego podjęta została bez udziału przebywających w kraju członków zarządu przedwojennego ZPZS i kierownictwa PKOl, Walentego Forysia i Jerzego Grabowskiego. Nie możemy stwierdzić, czy uczestniczyli oni w spotkaniu w Krakowie, zorganizowanym na początku listopada 1945 r. Wiemy jednak, że obaj nie znaleźli się wśród kierownictwa Międzyzwiązkowej Komisji Porozumiewawczej, a później także Związku Polskich Związków Sportowych.

W Archiwum Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego w Lozannie znajdujemy, zapisane na przedwojennym papierze firmowym Związku Polskich Związków Sportowych i Polskiego Komitetu Olimpijskiego, pismo datowane na dzień 12 lutego 1946 r., skierowane do redakcji Biuletynu MKOl. Obok tekstu zasadniczego umieszczony został wydruk 23 związków sportowych należących do Związku Polskich Związków Sportowych w *charakterze członków zwyczajnych*. Pismo podpisali Walenty Forys i Jerzy Grabowski. Pierwszy, jako sekretarz generalny, drugi, jako wiceprzewodniczący ZPZS i PKOl⁸². Trzeba zauważyć, że obaj panowie funkcje te pełnili w ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej. W piśmie zwrócili oni uwagę redakcji Biuletynu MKOl, że doktor Mieczysław Orłowicz nie jest sekretarzem Polskiego Komitetu Olimpijskiego. Podkreślili przy tym, że *aktualnie* sekretarzem generalnym Polskiego Ko-

⁸¹ Zgodnie z kalendarzem olimpijskim kolejne Igrzyska Olimpijskie miały być zorganizowane w 1948 r. Rozważano jednak możliwość przeprowadzenia Igrzysk Olimpijskich w 1946 r., bowiem nie odbyły się olimpiady w 1940 i 1944 r.; Patrz: K. Gryżewski, *Przez sport masowy do olimpiady*, „Przegląd Sportowy”, nr 7, 20 sierpnia 1945 r., s. 1; Decyzję o zorganizowaniu Igrzysk Olimpijskich w Londynie podjęto na zebraniu Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego we wrześniu 1946 r.; Patrz: *Pierwsza powojenna Olimpiada w Londynie*, „Przegląd Sportowy”, nr 48, 16 września 1946 r., s. 4.

⁸² Archiwum Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego w Lozannie (dalej: AMKOl), Polone Correspondance CIO CNO, OU MO 01 14 36, notice: 0099668, *Pismo Walentego Forysia i Jerzego Grabowskiego do redakcji oficjalnego Biuletynu MKOl z dnia 12 lutego 1946 r.*, strony nienumerowane.

mitetu Olimpijskiego był Walenty Forys⁸³. Trzeba podkreślić, że oficjalnie, po II wojnie światowej, Związek Polskich Związków Sportowych został powołany 24 marca 1946 r. w Warszawie. W jego skład wchodziło 18 związków sportowych⁸⁴. List Walentego Forysia i Jerzego Grabowskiego wysłany został ponad miesiąc przed formalnym utworzeniem ZPZS. A zatem, możemy przypuszczać, że obaj panowie wychodzili z założenia, że w naturalny sposób kontynuują przedwojenne struktury ZPZS i PKOl, i reprezentują władze związku. Jednakże stanowisko takie w nowych warunkach politycznych było nierealne. Przypomnijmy, że zadaniem Międzyzwiązkowej Komisji Porozumiewawczej było budowanie ruchu olimpijskiego od *podstaw*.

Przy okazji reaktywacji życia sportowego po II wojnie światowej pojawił się problem weryfikacji tego środowiska. Podstawowym, uwzględnianym w tej ocenie kryterium, w wielu przypadkach wcale nie łatwym w interpretacji, było – nazwijmy to – zachowanie postawy godnej Polaka. W Polsce Ludowej, z oczywistych powodów, weryfikacji takiej dokonano w odniesieniu do postaw wobec okupanta niemieckiego. Natomiast zupełnie nie oceniano zachowań środowiska sportowego wobec wkraczających na ziemię polskie we wrześniu 1939 i w lipcu 1944 r. formacji radzieckich⁸⁵. Weryfikacji miały dokonywać komisje utworzone przy poszczególnych związkach sportowych. Pod koniec 1945 r. polskie związki sportowe zrzeszone w Międzyzwiązkowej Komisji Porozumiewawczej przygotowywały zasady weryfikacji zawodników i działaczy obwinionych lub podejrzanych o współpracę z Niemcami. Instancją odwoławczą od orzeczeń wydanych przez komisje działające przy poszczególnych związkach sportowych miała być Komisja Weryfikacyjna Międzyzwiązkowej Komisji Porozumiewawczej⁸⁶. Postawy sportowców w czasie okupacji były też stałym tematem prasy. W „Przeglądzie Sportowym” piętnowano więc „zdrajców narodu”. Wśród nich wymieniono piłkarza Cracovii i re-

⁸³ AMKOl, Pologne Correspondance CIO CNO, OU MO 01 14 36, notice: 0099668, *Pismo Walentego Forysia i Jerzego Grabowskiego do redakcji Oficjalnego Biuletynu MKOl z dnia 12 lutego 1946 r.*, strony nienumerowane.

⁸⁴ *Sejm sportu polskiego w Warszawie*, „Przegląd Sportowy”, nr 13, 25 marca 1948 r., s. 1; patrz: A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 40.

⁸⁵ Patrz: P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 51.

⁸⁶ *Weryfikacja zawodników i działaczy sportowych*, „Start”, nr 24, Kraków, 11 grudnia 1945 r., s. 1.

prezentacji, Górę, który *znalazł się w grupie zdrajców ojczyzny* – i jak dalej informowano w „Przeglądzie Sportowym” – *zginął na froncie wschodnim pod Brańskiem*⁸⁷. Chodziło o Wilhelma Antoniego Górę, uczestnika Igrzysk Olimpijskich w Berlinie (1936) i Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej (1938), piłkarza Cracovii Kraków. Rzeczywiście, podpisał on volkslistę. Dzięki temu kontynuował on karierę i w czasie okupacji grał w klubie Deutsche Turn und Sport Gemeinschaft (DTSG) Krakau⁸⁸. Za „zdrajcę narodu” uznano też przedwojennego bramkarza „Wisły” Kraków, pochodzącego z niemieckiej rodziny, Emila Folgę. Jak informował „Przegląd Sportowy” był on członkiem Gestapo⁸⁹. Zdaniem jednych zachowywał się on jak *bezwzględny okupant*, natomiast według innych – potrafił udzielić pomocy Polakom. Na liście „zdrajców narodu” umieszczono też piłkarzy „Garbarni” Kraków, Józefa Smoczka, Karola Pazurka i jego brata⁹⁰. Za udział w zawodach drużyny hitlerowskiej i oddawanie na boisku *pozdrowienia hitlerowskiego* dożywotnio zdyskwalifikowani zostali piłkarze krakowskiej „Wisły”: Zdzisław Mordarski, Mieczysław Rupa i Henryk Serafin⁹¹. Volksdeutschem został rekordzista Polski w trójskoku, Edward Gustaw Adolf Luckhaus⁹².

⁸⁷ Z kartoteki sportowca, „Przegląd Sportowy”, nr 2, 19 lipca 1945 r., s. 4.

⁸⁸ J. Waloszek, P. Czado, *Górnoślązacy w polskiej i niemieckiej reprezentacji narodowej w piłce nożnej – wczoraj i dziś. Sport i polityka na Górnym Śląsku w XX wieku*, Gliwice-Opole 2006, ss. 34–35; także: *Wisła Kraków. 90 lat „białej gwiazdy” – księga jubileuszowa. Kolekcja klubów*, t. 3, Katowice 1996, s. 48. Kibicem DTSG był m.in. Oskar Schindler znany z filmu Stevena Spielberga. Schindler, który ponoć przyjaźnił się z W. A. Górą, wpierał DTSG finansowo, m.in. zafundował przejazd na mecze do Wiednia. W. A. Góra został powołany do Wehrmachtu i trafił na front we Włoszech, gdzie dostał się do niewoli alianckiej. Następnie, wstąpił do 2 Korpusu Polskiego. Po wojnie zamieszkał w Niemczech Zachodnich. Zmarł w 1975 r.

⁸⁹ Z kartoteki sportowca, „Przegląd Sportowy”, nr 2, 19 lipca 1945 r., s. 4; *Ofiaruj im wspomnienie...*, <http://wislakrakow.com/www/showarticle.php?articleid=21708> (dostęp: 18.11.2011).

⁹⁰ Z kartoteki sportowca, „Przegląd Sportowy”, nr 2, 19 lipca 1945 r., s. 4.

⁹¹ *Za grę w drużynie hitlerowskiej*, „Start”, nr 16, Kraków, 16 października 1945, s. 1. *Dożywotnia dyskwalifikacja*, „Start”, nr 17, Kraków, 23 października 1945 r., s. 1.

⁹² M. Klimaszewski, *Edward Luckhaus – pierwszy olimpijczyk w barwach Jagiellonii*, <http://www.wspolczesna.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100208/SPORT00/54987202> (dostęp: 18.11.2011); Edward Gustaw Adolf Luckhaus w okresie międzywojennym występował w barwach „Jagiellonii” Białostok, a później „Polonii” Warszawa. Był wielokrotnym reprezentantem Polski, uczestnikiem Igrzysk Olimpijskich w Berlinie w 1936 r. Wprawdzie urodził się w rodzinie niemieckiej, ale wychowywał się w Białymstoku. W 1934 r. ożenił się z białostoczką, Krystyną Łoniewską. W 1942 r. wstąpił na ochotnika do Wehrmachtu i walczył na froncie wschodnim. Dostał się do niewoli. Zwolniony w 1948 r. osiadł nieda-

Głośna była sprawa boksera Szapsela Rotholca, w okresie międzywojennym zawodnika „Gwiazdy” Warszawa i reprezentacji Polski. W 1934 r. w Budapeszcie został on brązowym medalistą Mistrzostw Europy. W czasie okupacji był policjantem w warszawskim getcie⁹³. W związku z zarzutami współpracy z Niemcami stanął przed sądem obywatelskim Centralnego Komitetu Żydów Polskich. W listopadzie 1946 r. został skazany na dwuletnie wykluczenie ze społeczności żydowskiej. Ponadto, przez trzy lata nie mógł uczestniczyć w życiu sportowym. W czerwcu 1948 r. sąd obywatelski ponownie rozpatrzył jego sprawę. Ostatecznie, w lipcu 1948 r. Główny Urząd Kultury Fizycznej zakończył dyskwalifikację zawodnika⁹⁴.

Ponadto, volksdeutscheami zostali m.in. bokser Willy Choma⁹⁵ oraz zapaśnik z Łódzkiego Stowarzyszenia Gimnastycznego „Siła”, Brunon Cymmer. Agentem Gestapo był znany wówczas bokser warszawskiej „Makabi”, Anders⁹⁶. Niemiecką narodowość przyjął prezes Polskiego Związku Łyżwiarzkiego, Edward Nehring, mąż pierwszej polskiej rekordzistki świata w łyżwiarstwie szybkim, Zofii Nehring⁹⁷. Warto zwrócić uwagę na postawę poznańskiego pięściarza okresu międzywojennego, Waltera Witolda Majchrzyckiego, reprezentanta Polski, uczestnika Igrzysk Olimpijskich w Amsterdamie (1928). W czasie kampanii wrześniowej dostał się do niewoli niemieckiej. Jego rodzice podpisali volkslistę. Odpowiednie dokumenty przesłali synowi, by i ten złożył podpis, stał się volksdeutchem i wrócił do domu. Wówczas, rzekomo Majchrzycki miał im odpisać: *nie mam więcej rodziców*⁹⁸.

Znacznie bardziej skomplikowana była ocena zachowania sportowców śląskich. Miała ją przeprowadzić pięcioosobowa komisja weryfika-

leko Monachium, gdzie zmarł w 1975 r. Był pierwszym olimpijczykiem reprezentującym „Jagiellonię” Białystok.

⁹³ *Pięściarstwo szybko wyleczy rany*, „Przegląd Sportowy”, nr 1, 12 lipca 1945 r., s. 3.

⁹⁴ D. Blecking, *Rotholc, Stanisław*, [w:] *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rotholc_Stanis%C5%82aw (dostęp: 19.11.2011).

⁹⁵ *Pięściarstwo szybko wyleczy rany*, „Przegląd Sportowy”, nr 1, 12 lipca 1945 r., s. 3.

⁹⁶ P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 51.

⁹⁷ *Z kroniki sportowca*, „Przegląd Sportowy”, nr 3, 26 lipca 1945 r., s. 4; *Historia łyżwiarstwa szybkiego*, <http://lyzwyszybkie.republika.pl/historialyzw.htm> (dostęp: 19.11.2011).

⁹⁸ *Pięściarstwo szybko wyleczy rany*, „Przegląd Sportowy”, nr 1, 12 lipca 1945 r., s. 3; B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924–2002). A-M...*, s. 510; Inną wersję przedstawił P. Godlewski, który stwierdził, że Witold Majchrzycki uległ namowom rodziców i podpisał volkslistę. Patrz: P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 51.

cyjna powołana w październiku 1945 r. przy Śląskiej Radzie Sportowej stanowiącej *jednostkę nadrzędną w sporcie na Śląsku*. Komisja badała sprawy zawodników, organizatorów i sędziów sportowych, którzy w czasie wojny brali udział w życiu sportowym niemieckim lub reprezentowali państwo niemieckie. Weryfikacji musieli poddać się wszyscy, którzy podejmowali takie działania. Rozprawy miały być jawne, prowadzone w obecności oskarżyciela publicznego, oskarżonego i obrońcy. Podlegający tej uchwale musieli obowiązkowo, za pośrednictwem klubu, złożyć wniosek do komisji weryfikacyjnej. W przeciwnym razie klubom groziły kary, a zainteresowanym dożywotnia dyskwalifikacja. Wnioski miały być rozpatrywane od 1 listopada 1945 r.⁹⁹ Regulamin komisji weryfikacyjnej przewidywał następujące kary: naganę, surową naganę, naganę z grzywną, którą przeznaczano na cele sportowe i charytatywne, zawieszenie w prawach sportowca na czas ograniczony lub na stałe oraz *wykluczenie ze społeczności sportowej polskiej*¹⁰⁰.

Reprezentowanie barw sportowych klubów niemieckich oraz służbę w Wehrmachcie, uznawano za kolaborację i „winnych” karano dyskwalifikacją. Tymczasem, wielu Ślązaków siłą wcielono do wojska. W praktyce, najpierw byli oni ofiarami hitlerowców, a później władzy ludowej. Przykładem takiej sytuacji było dochodzenie w sprawie pochodzącego z Katowic piłkarza reprezentacji Polski w piłce nożnej z okresu międzywojennego, Erwina Nycy (Nytza). Uczestniczył on w wojnie obronnej Polski we wrześniu 1939 r. Następnie, po powrocie do Katowic, został wcielony do Wehrmachtu. W czasie wojny grał w niemieckich klubach Luftwaffen SV Markersdorf, a następnie LSV Furstenwalde. Po wojnie uznano to za kolaborację z Niemcami. Nyc został dożywotnio odsunięty od gry w reprezentacji kraju. Jednocześnie zakazano mu występowania w klubowych meczach zagranicznych przez trzy lata. W okresie międzywojennym Nyc wystąpił w na Mistrzostwach Świata w 1938 r. w legendarnym meczu Polski z Brazylią¹⁰¹. Razem z nim grał wówczas inny piłkarz pochodzący ze Śląska, Ewald Dytko. On również miał podobne problemy. Jak informowano w „Przeglądzie Sportowym” *przeciw Dytko wysunięto szereg zarzu-*

⁹⁹ Komisja weryfikacyjna przy Śląskiej Radzie Sportowej, „Przegląd Sportowy”, nr 21, 22 października 1945 r., s. 3; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 52.

¹⁰⁰ Uchwały Śląskiej Rady Sportowej, „Start”, nr 21, Kraków, 20 listopada 1945 r., s. 1.

¹⁰¹ P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 53; także: Dytko zdyskwalifikowany na 10 miesięcy, „Przegląd Sportowy”, nr 16, 15 kwietnia 1946 r., s. 6.

tów odnośnie zachowania się w obozie jeńców, a poza tym grał on w barwach IFC [FC Kattowitz] za czasów okupacji. Biorąc pod uwagę przymus stosowany wobec Dytki komisja [Weryfikacyjna przy Śląskiej Radzie Sportowej] wymierzyła mu stosunkowo niską karę zawieszając go na przeciąg 10 miesięcy licząc od 1 lipca 1945 r.¹⁰² Problem Nyca i Dytki nie był odosobniony. W „Przeglądzie Sportowym” zapowiadano: *podobno w najbliższym czasie liczyć się należy z zawieszeniem szeregu graczy i działaczy śląskich, których karta w czasie okupacji nie była całkiem czysta*¹⁰³. Jednak najbardziej znany był przypadek jednego z najlepszych przedwojennych piłkarzy, Ernesta Wilimowskiego. W sierpniu 1945 r. „Przegląd Sportowy” informował, że *natychmiast po wkroczeniu wojsk niemieckich wystąpił [on] z drużyny Ruchu W. Hajduki i zgłosił akces do katowickiego szowinistycznego niemieckiego klubu IFC, następnie wstąpił do niemieckiej policji i całkiem zapomniał, że był kiedyś Polakiem*¹⁰⁴. Była to bardzo jednostronna ocena¹⁰⁵. Rzeczywiście, w czasie wojny Wilimowski podpisał volkslistę. Jednak w nowym klubie, FC Kattowitz, nie przyjęto go najlepiej. Nie zapomniano mu, że w 1934 r. przeszedł do będącego symbolem polskości „Ruchu” Wielkie Hajduki. W latach 1940–1942 Wilimowski grał w Polizei-Sportverein Chemnitz, a następnie, do 1944 r., w TSV Monachium. Z wielkim powodzeniem występował też w reprezentacji Niemiec. Mimo to, jego matka Paulina, była więziona w obozie koncentracyjnym w Auschwitz. Po wojnie Wilimowski nie wrócił do Polski, obawiał się represji. Wszak w Polsce Ludowej uznany był za „zdrajcę ojczyzny”. Jednocześnie, jak wspominała jego córka, bardzo tęsknił za Śląskiem¹⁰⁶.

¹⁰² Dytko zdyskwalifikowany na 10 miesięcy, „Przegląd Sportowy”, nr 16, 15 kwietnia 1946 r., s. 6.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ *Śląsk raportuje*, „Przegląd Sportowy”, nr 5, 7 sierpnia 1945 r., s. 5.

¹⁰⁵ Ernst Willimowski (1916–1997): *The Problems of Identity and the Promises of Sport*; Wykład profesora Diethelm’a Blecking’a (Institut für Sport und Sportwissenschaft, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg; Germany) wygłoszony 15 lipca 2009 r. na University of Stirling. Patrz: *Sport in History: Promises and Problems, University of Stirling, July 14–18 2009, Programme and Abstracts* s. 11, 23.

¹⁰⁶ P. Czado, *Ernest Wilimowski tęsknił za Śląskiem*, Gazeta. Pl. Katowice, <http://katowice.gazeta.pl/katowice/1,35055,4177252.html> (dostęp: 21.11.2011); M. Deja, *Futbol jest wielki: Ernest Wilimowski*, <http://www.igol.pl/article,17645.html> (dostęp: 21.11.2011); T. Sztański, *Ernest Wilimowski – geniusz czy zdrajca?* <http://www.ithink.pl/artykuly/sport/pilka-nozna/ernest-wilimowski-geniusz-czy-zdrajca/> (dostęp: 21.11.2011); W 1974 r., podczas Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej, Ernest Wilimowski w krótkiej rozmowie z Kazimierzem Górskim przyznał się trenerowi reprezentacji, że po wojnie bał się wrócić do Polski, Patrz:

Ocena postępowania sportowców śląskich nie mogła być jednoznaczna. Kiedy na pozostałych ziemiach polskich hitlerowcy wprowadzili całkowity zakaz uprawiania sportu w klubach, w dawnej polskiej części Górnego Śląska przez całą okupację toczyły się rozgrywki piłkarskie w tzw. Gaulidze (lidze okręgowej). Grano też mecze o puchar Niemiec. Oczywiście, Ślązacy występowali w klubach niemieckich (przynajmniej z nazwy), ponieważ 2 września 1939 r. wszystkie polskie towarzystwa i organizacje na Górnym Śląsku zostały zdelegalizowane. W gruncie rzeczy, postępowali oni zgodnie z instrukcjami Rządu RP na uchodźstwie, który namawiał Ślązaków, by *dla zachowania substancji narodowej* podpisywali niemieckie listy narodowościowe, volkslisty. Hitlerowcy przyznawali je praktycznie wszystkim Ślązakom, uznając że mieli oni niemieckie pochodzenie¹⁰⁷. Natomiast Władysław Sikorski, po konsultacjach z biskupem katowickim Stanisławem Adamskim, przez radio namawiał ich do tzw. maskowania, czyli ukrywania przed hitlerowcami swojego przywiązania do Polski. Niektórzy piłkarze ze Śląska korzystali też z rad trenera reprezentacji w piłce nożnej, wielkiego autorytetu, Józefa Kałuży. On także nie widział przeszkód w udziale sportowców śląskich w niemieckich rozgrywkach¹⁰⁸. Musimy też pamiętać, że na Górnym Śląsku często różną narodowość mieli członkowie tej samej rodziny. Mocno komplikowało to ich sytuację w czasie wojny. Niejednokrotnie, wybory których dokonywali, ratowały im życie.

Nie znajdowało to zrozumienia środowiska sportowego w pozostałej części kraju. Jak zauważył wicewojewoda śląsko-dąbrowski, płk Jerzy Ziętek *przeciwko tym sportowcom śląskim podnoszą związki sportowe z innych dzielnic Polski zarzuty natury narodowościowej i etniczno-sportowej (...) doprowadzają w wielu wypadkach do dyskwalifikacji sportowców śląskich oraz do wydania przez Związek Związków Sportowych przepisów we-*

J. Grzegorzczak, *Tylko Bozia daje takie skarby*, „W Drodze”, nr 8 (372)/ 2004, s. 32 i n.; *Historia nie tylko futbolowa. Polsko-niemiecka kwadratura piłki*, „Gazeta Wyborcza”, 28–29 kwietnia 2012, s. 38 i n.

¹⁰⁷ Volkslista była podzielona na cztery grupy. Pierwszą otrzymywali zaangażowani czynnie w walkę z polskością na Śląsku, drugą – ci, co do których hitlerowcy nie mieli wątpliwości, że czuli się Niemcami, trzecią – większość Ślązaków od lat mieszkających na Śląsku, czwartą – jako element podejrzany, otrzymywali m.in. uczestnicy powstań śląskich i ich rodziny. Patrz: J. Waloszek, P. Czado, *Górnoślązacy w polskiej i niemieckiej reprezentacji...*, ss. 33–34.

¹⁰⁸ Tamże, s. 33.

ryfikacyjnych, które godzą prawie we wszystkich sportowców śląskich¹⁰⁹. W tej sytuacji wicewojewoda słusznie zauważył: taką linię postępowania Związków Sportowych z innych dzielnic tłumaczyć można jedynie nieznamościami stosunków śląskich oraz zarządzeń władz niemieckich, jakim ludność Śląska w czasie okupacji przymusowo podlegała¹¹⁰. Gdyby ZPZS wprowadził taką weryfikację objęłaby ona ok. 90% wszystkich sportowców śląskich, czyli około 10 000 osób. W związku z tym, zdaniem J. Ziętka, życie sportowe województwa śląsko-dąbrowskiego musiałoby całkowicie zamrzeć¹¹¹. Należy podkreślić, że ocena dokonywana przez środowisko sportowe była bardziej restrykcyjna od stanowiska władz państwowych¹¹². Bowiem 6 maja 1945 r. Krajowa Rada Narodowa wydała ustawę o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów, w której pełnię praw obywatelskich przyznawano Polakom z trzeciej i czwartej grupy niemieckiej listy narodowej, jeżeli wciągnięci zostali na tę listę wbrew swojej woli lub pod przymusem, a swoim zachowaniem wykazali polską odrębność narodową¹¹³. Od maja 1945 r. sądy grodzkie, w przeciwieństwie do władz sportu, mogły podjąć decyzję o rehabilitacji osób, które podpisały niemiecką listę narodowościową II, III, i IV kategorii. Takiego działania nie można było podjąć wobec tych, którzy podpisali listę I kategorii¹¹⁴. Tymczasem, Maksymilian Statter na łamach „Startu” pisał: *Niech nikt nie żąda od nas pardonu! Kto go nie miał wtedy, gdy zdrowa część Polski gardziła hitlerowskimi placówkami propagandowymi, ten nie może dzisiaj wymagać od nas tego, byśmy mieli względy dla tych, którzy umieli pogodzić uczucie patriotyczne z... występowaniem w drużynie sportowej hitlerowskiej w czasie okupacji. Powtarzamy: nawet Sąd Specjalny może takich «sportowców» uwolnić od zarzutu zdrady narodowej, to jego sprawa, ale zdrowy odłam społeczności sportowej, nie chce się zgodzić na to, by za-*

¹⁰⁹ AAN, PUWFiPW, sygn. 71, *Pismo wicewojewody śląsko-dąbrowskiego, płk Jerzego Ziętka do Związku Polskich Związków Sportowych z dnia 4 lipca 1946 r.*, k. 3.

¹¹⁰ Tamże.

¹¹¹ Tamże.

¹¹² P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 54.

¹¹³ Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów, Dz. U. 194,5 nr 17, poz. 96, art. 1.

¹¹⁴ Szerzej: L. Olejnik, *Zdraycy narodu? Losy volksdeutsche w Polsce po II wojnie światowej*, Warszawa 2007; R. Geremek, *Volkslista – fakty i mity*, Newsweek. pl, <http://spoleczenstwo.newsweek.pl/volkslista—fakty-i-mity,63899,2,1.html> (dostęp: 21.11.2011).

wodnicy ci występowali publicznie w klubach, czy reprezentacjach sportowych polskich (!!)¹¹⁵.

W tej sytuacji, zdaniem wicewojewody, najlepszym rozwiązaniem sytuacji mogło być ogłoszenie amnestii dla sportowców śląskich. Przy okazji, władze zrealizowałyby cel propagandowo-polityczny, bowiem – jak pisał wicewojewoda: *wielkoduszny akt amnestyjny w stosunku do sportowców śląskich jeszcze mocniej związałby tychże z naszą odrodzoną demokratyczną państwowością polską*¹¹⁶. Sugerował też, by amnestię ogłoszono przy okazji pierwszego święta sportu śląskiego. J. Ziętek dołączył też projekt „rozporządzenia amnestyjnego”. Proponowana przez wicewojewodę amnestia obejmować miała sportowców z obszaru województwa śląsko-dąbrowskiego oraz z Dolnego Śląska i Opolszczyzny, zrzeszonych w związkach sportowych. W dokumencie tym stanowiono: *wszystkie przestępstwa natury etyczno-sportowej, popełnione przez sportowców, zamieszkałych w czasie okupacji niemieckiej na terenie obecnego województwa śląsko-dąbrowskiego lub też z tego terenu pochodzących, puszcza się w niepamięć i przebacza*¹¹⁷. Według propozycji wicewojewody Ziętka amnestia nie obejmowałyby m.in. sportowców, którzy *dobrowolnie i jawnie podkreślali swoje pochodzenie i narodowość niemiecką* oraz tych, którzy należeli do związków sportowych niemieckich dla korzyści materialnych¹¹⁸.

Z punktu widzenia władz – wspomniał o tym wicewojewoda J. Ziętek – korzystna mogła być amnestia. Jednakże weryfikacja sportowców mogła być także pretekstem do „oczyszczenia” środowiska sportowego z ludzi niechętnych władzy ludowej. Niestety, nie ma materiałów źródłowych, które pozwoliłyby na potwierdzenie stosowania tego mechanizmu.

Wśród strat, jakie poniósł sport polski, należy także wymienić sportowców i działaczy, którzy po wojnie nie powrócili do kraju. Los taki spotkał Stanisława Petkiewicza, przed wojną popularnego lekkoatletę, rywala Janusza Kusocińskiego, znanego głównie z tego, że w bezpośredniej ry-

¹¹⁵ M. Statter, *Jeszcze o tych, co służyli hitlerowcom*, „Start”, nr 19, Kraków, 6 listopada 1945 r., s. 2.

¹¹⁶ AAN, PUWFiPW, sygn. 71, *Pismo wicewojewody śląsko-dąbrowskiego, płk Jerzego Ziętka do Związku Polskich Związków Sportowych z dnia 4 lipca 1946 r.*, k. 4.

¹¹⁷ AAN, PUWFiPW, sygn. 71, *Projekt rozporządzenie z dnia.... o amnestii dla członków Związków Sportowych na terenie województwa śląsko-dąbrowskiego*, k. 5.

¹¹⁸ Tamże, k. 6.

walizacji pokonał Paavo Nurmi. Później, w latach trzydziestych, Petkiewicz był trenerem, autorem podręcznika dla lekkoatletów-biegaczy. W 1946 r. w „Przeglądzie Sportowym” informował on, że wraz z żoną i dwiema córeczkami osiadł w Argentynie. Pisał, że pełnił tam *funkcję trenera lekkoatletycznego w największym i najpoważniejszym klubie w Buenos Aires, który liczy przeszło 30 000 członków*¹¹⁹.

Bez wątpienia, straty personalne były najbardziej bolesne. Jednakże, bez odpowiedniej infrastruktury funkcjonowanie sportu byłoby niemożliwe. W połowie 1946 r. specjalna komisja powołana przez Ministerstwo Obrony Narodowej podjęła próbę oszacowania strat poniesionych przez PUWF i PW w latach 1939–1945. Komisji przewodniczył szef Wydziału Ogólno-Organizacyjnego PUWF i PW – ppłk Wójcicki¹²⁰. Obliczenia nie mogły być precyzyjne, ponieważ polegano na pamięci osób pracujących w PUWF i PW przed wojną, a wartość strat ustalano na podstawie przedwojennych realiów i cenników. Komisja stwierdziła, że w wyniku działań wojennych PUWF i PW poniósł starty w wysokości 139 000 przedwojennych złotych, Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie – 2 616 000 zł, ośrodki wf – 960 000 zł, obozy przysposobienia wojskowego – 2 733 000 zł, urzędy okręgowe wf i pw i komendy obwodowe i powiatowe – 19 154 652 zł. Zatem, ogólne straty PUWF i PW według szacunków wyniosły 25 602 000 przedwojennych złotych¹²¹. Trudno ocenić, jak dużą część tych strat stanowił sprzęt i ośrodki sportu wyczynowego.

Już w pierwszych dniach po zakończeniu okupacji niemieckiej, mimo ogromnych strat poniesionych w czasie wojny, spontanicznie odżywał sport na ziemiach polskich. Wszędzie, gdzie znaleźli się entuzjaści sportu, przedwojenni działacze, sportowcy, organizowano imprezy spor-

¹¹⁹ *List z Argentyny. St. Petkiewicz ma 2-je dzieci i jest trenerem wielkiego klubu*, „Przegląd Sportowy”, nr 8, 18 lutego 1946 r., s. 2; także: K. Kraśnicki, *Zapomniana legenda: Stanisław Petkiewicz*, „Dobry Znak”, wydanie 2/2010, <http://gazeta-dobryznak.pl/index.php?art=545> (dostęp: 18.11.2011). Stanisław Petkiewicz otworzył w Buenos Aires Instituto de Cultura Fisica, którym kierował, aż do śmierci. W 1960 r. zastrzelił go chory psychicznie, były pracownik instytutu.

¹²⁰ W skład komisji wchodził także: dyrektor PUWFiPW – Tadeusz Kuchar, szef Wydziału Zapatrzenia PUWFiPW – ppłk Stokłosiński, kierownik Sekcji Przysposobienia Wojskowego Ogólnego – mjr Jaroszewicz. Patrz: AAN, PUWFiPW, sygn. 13, *Arkusze zbiorczych pozycji szczegółowych*, k. 20.

¹²¹ AAN, PUWFiPW, sygn. 13, *Arkusze zbiorczych pozycji szczegółowych*, k. 20; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 45.

towe, odtwarzano kluby. Działania takie zwykle nie spotykały się ze sprzeciwem władz państwowych. W wielu przypadkach nawet doskonale uzupełniały ich politykę. Sytuacja taka miała miejsce na Ziemiach Odzyskanych, gdzie poprzez wydarzenia sportowe próbowano podkreślać polskość tych ziem. Natomiast w zrujnowanej Warszawie każde zawody, impreza sportowa, stanowiła namiastkę powrotu do „normalności”. Jednakże te spontaniczne działania stopniowo zaczęłyby przyjmować zorganizowaną formę. Lokalne kierownictwa sportowe wzmacniałyby się. Władze państwowe zainteresowane przejęciem kontroli nad sportem nie mogły dopuścić do sytuacji, kiedy owe lokalne kierownictwa sportowe byłyby na tyle mocne, że w perspektywie utrudniałyby wprowadzanie jakichkolwiek zmian. Dlatego w połowie 1945 r. przygotowane zostały projekty dekretów o utworzeniu centralnej instytucji zarządzającej sportem. Jednakże wcześniej PPR musiało przeforsować model organizacyjny sportu, który wyeliminowałby z konkurencji o przywództwo w sporcie bardziej doświadczonych w tym obszarze socjalistów. Wyjściem okazało się przyjęcie, mimo sprzeciwu socjalistów, przedwojennego modelu organizacyjnego, w którym wychowanie fizyczne łączono z przysposobieniem wojskowym, a zwierzchnictwo powierzano Ministerstwu Obrony Narodowej.

Problemem, który musiały rozwiązać władze państwowe była też ocena i weryfikacja postaw sportowców w czasie okupacji. Wyjątkowo krytyczne podejście, szczególnie w stosunku do sportowców śląskich, było przykładem niezrozumienia sytuacji Ślązaków. Stanowiło też swoisty przykład dezaprobaty nowych władz dla decyzji i stanowiska Rządu RP na uchodźstwie, który – rozumiejąc sytuację Polaków mieszkających na Śląsku – akceptował ich udział niemieckim życiu sportowym i sugerował, by „maskowali” swoje prawdziwe przekonania i podpisywali niemieckie listy narodowościowe. Poza tym, dokładne weryfikacje Ślązaków mogły być pretekstem do usunięcia z życia sportowego jednostek negatywnie oceniających nową powojenną rzeczywistość. Wyraźnym sygnałem komunistów, o innym niż w okresie międzywojennym traktowaniu Śląska, była też likwidacja 6 maja 1945 r. autonomii województwa śląskiego¹²². Bowiem wprowadzanie samorządności nie leżało w interesie PPR. Partia zobligowana wymogiem postanowień jałtańskich do przeprowadzenia w kraju wyborów parlamentarnych, świadoma nieuchronnej po-

| ¹²² H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 2000, s. 268.

rażki w przypadku zachowania demokratycznych zasad, podejmowała działania ograniczające swobody obywatelskie pozwalające na sprawowanie kontroli nad życiem społeczno-politycznym kraju.

Od „drobnomieszczańskiej tradycji” w kierunku modelu radzieckiego (1946–1949)

Kształtowanie modelu organizacyjnego

Władze państwowe w Polsce zamierzały przejąć kontrolę nad spontanicznym odradzaniem się sportu po II wojnie światowej. Dlatego w grudniu 1945 r. Rada Ministrów uchwaliła dwa akty prawne: *dekret o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* oraz *dekret o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*¹. Zgodnie z obowiązującym prawem dekrety uzyskiwały moc prawną po ich akceptacji na najbliższym posiedzeniu KRN. Wbrew powszechnym opiniom dokumenty te nie zostały zatwierdzone przez KRN na IX sesji trwającej od 29 grudnia 1945 r. do 3 stycznia 1946 r.² Ostatecznie, *dekret o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* został zatwierdzony przez KRN na X sesji w dniu 28 czerwca 1946 r., a *dekret o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* na XI sesji KRN w dniu 23 września 1946 r.³ Następnie oba dekrety „przedatowano” na 16 stycznia 1946 r.

¹ Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, Dz. U., 1946 r., nr 31, poz. 195; Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego Dz. U., 1946 r., nr 3, poz. 25.

² Krakowski „Start” informował, że dekret o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego KRN uchwaliła 30 grudnia 1945 r. Patrz: *Dekret o wf i pw. Powszechny obowiązek wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, „Start”, nr 1, Kraków, 1 stycznia 1946 r., s. 1.

³ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 36 i n.